

Τεχνολογικό
Πανεπιστήμιο
Κύπρου

Σχολή Επικοινωνίας και
Μέσων Ενημέρωσης

Πτυχιακή εργασία

**“Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΑΣ
ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΑΠΟ ΤΑ
ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤ(ΡΙ)ΩΝ”**

Αθηνά Γρηγορίου

Λεμεσός, Μάιος 2022

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΩΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Πτυχιακή εργασία

“Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΑΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ
ΧΡΗΣΤ(ΡΙ)ΩΝ”

της

Αθηνάς Γρηγορίου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Δρ. Δήμητρα Μηλιώνη

Λεμεσός, Μάιος 2022

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Αθηνά Γρηγορίου, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων της συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την επιβλέπουσα καθηγήτρια Δρ. Δήμητρα Μηλιώνη, για την υποστήριξη της στην υλοποίηση της παρούσας εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι σχέσεις του ανθρώπου με το διαδίκτυο, και πιο συγκεκριμένα, με τα ΜΚΔ γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες και τα όρια ανάμεσα στο φυσικό και τον ψηφιακό κόσμο περιπλέκονται. Σκοπός της έρευνας είναι να μελετήσει πώς τα ίδια τα ΜΚΔ διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα, καθώς και πώς οι χρήστ(ρι)ες αντιλαμβάνονται αυτή τη διαμεσολάβηση. Η έρευνα δεν εστιάζει σε μία πλατφόρμα, αλλά σε περισσότερες, ούτως ώστε να γίνει συγκριτική ανάλυση. Η έρευνα χαρακτηρίζεται ως ποιοτική και χρησιμοποιήθηκαν δύο διαφορετικές πρακτικές για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα – ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και συνεντεύξεις. Συνοπτικά, μέσα από τη μελέτη του τρέχοντος θέματος, η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το διαδίκτυο αποτελεί έναν χώρο σκόπιμης μνημόνευσης, όμως η κάθε πλατφόρμα διαφέρει ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και πλαισιώνει το θέμα. Οι πλατφόρμες εισήγαγαν ένα τόσο ιδιωτικό θέμα στη σφαίρα της εμπορευματοποίησης. Η εκτεταμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, επέτρεψε τις ιδιωτικές ανησυχίες του θανάτου και του πένθους να διαπεράσουν τη δημόσια σφαίρα – μεταμοντέρνα αντίληψη – με αποτέλεσμα να αρχίσει να καταρρίπτεται η διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου. Οι απόψεις για τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα δίστανται – τα άτομα που βίωσαν τη διαδικτυακή μνημόνευση είχαν μια θετικότερη στάση απέναντι στις συγκεκριμένες σελίδες/λογαριασμούς σε σχέση με τα άτομα που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία. Από τη μία πλευρά η μνημόνευση είναι χρήσιμη – να μην ξεχάσουν την/τον νεκρή/ό – από την άλλη είναι αχρείαστη, εφόσον δεν βοηθάει τα άτομα να προχωρήσουν τη ζωή τους. Ωστόσο, υπάρχει η ανησυχία και ο φόβος να μην χαθεί τελικά η φυσική διάσταση και να ζούμε εξ ολοκλήρου στον ψηφιακό κόσμο.

Λέξεις κλειδιά: Μνημόνευση, Θάνατος, Μεταθανάτια Παρουσία, ΜΚΔ, Αντιλήψεις Χρηστ(ρι)ών

ABSTRACT

Our relations with the internet, and more specifically, with social media are becoming more complex and the boundaries between the physical and digital worlds are becoming more complicated. The aim of the research is to study how the social media mediates and constructs post-mortem digital presence and identity, as well as how users perceive this mediation. The research does not focus on one platform, but on more, to make a comparative analysis. The research is classified as qualitative and two different practices were used to answer the research questions – qualitative content analysis and interviews. In summary, through the study of the current topic, the research concludes that the internet is a place of purposeful memorialization, but each platform differs in the way it approaches and frames the topic. Platforms introduced such a private matter into the sphere of commercialization. The widespread use of social media has allowed the private concerns of death and mourning to penetrate the public sphere – postmodern perception- and the distinction between public and private death has begun to be broken. Opinions on post-mortem digital presence and identity differ – people who experienced online memorialization had a more positive attitude towards these pages / accounts than people who did not have such an experience. On the one hand commemoration is useful – not to forget the deceased – on the other hand it is unnecessary in case it does not help individuals to move on with their lives. However, there is the worry and fear that the physical dimension will not eventually be lost and that we will live entirely in the digital world.

Keywords: Memorialization, Death, Posthumous Presence, Social Media, User Opinions

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	v
ABSTRACT.....	vi
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	ix
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	x
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	xi
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ - ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	3
2.1 Περιγραφή του προβλήματος και αναγκαιότητα της μελέτης	3
2.2 Ερευνητικά Ερωτήματα	5
3 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	7
3.1 Μεταθανάτια Ψηφιακή Παρουσία	7
3.2 Εικονικά νεκροταφεία/Σελίδες Μνήμης - Προφίλ των νεκρών.....	7
3.3 Εμπειρίες των χρηστ(ρι)ών	10
3.4 Ο ρόλος της πλατφόρμας	11
4 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	14
4.1 Θάνατος	14
4.2 Πένθος και Θλίψη	15
4.3 Ψηφιακό Πένθος	16
4.4 Μεταθανάτια Ταυτότητα	16
5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	19
5.1 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων.....	19
5.2 Δείγμα	20
5.3 Διαδικασία Ανάλυσης Δεδομένων.....	22

6	ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ/ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	24
6.1	Πολιτική των πλατφορμών Facebook, Instagram, Twitter και LinkedIn	24
6.1.1	Μνημόνευση.....	26
6.2	Κριτική ανάλυση των πολιτικών των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης.....	29
6.3	Σελίδα Μνήμης του Facebook	33
6.4	Αντιλήψεις των χρηστ(ρι)ών	37
6.4.1	Άτομα με εμπειρία – Σκοπός δημιουργίας «εις μνήμην» λογαριασμό – σελίδας μνήμης	38
6.4.2	Άτομα χωρίς εμπειρία – Μνημόνευση ή Διαγραφή του λογαριασμού; ..	39
6.4.2.1	Θετικά/Αρνητικά της διαδικασίας της μνημόνευσης.....	40
6.4.2.2	Ιδιωτική και Δημόσια Σφαίρα	42
6.4.2.3	Σφαίρα της Εμπορευματοποίησης – Εικονική Πραγματικότητα	43
7	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	46
7.1	Συμπεράσματα	46
7.2	Περιορισμοί Έρευνας.....	48
7.3	Μελλοντική Έρευνα.....	48
	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	50
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	51
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	54
8.1	Οδηγός Συνέντευξης.....	54
8.2	Έντυπο Γραπτής Συγκατάθεσης	60

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Σύνοψη των Πολιτικών των ΜΚΔ.....	24
--	----

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εικόνα 1: Twitter - Πολιτική Προστασίας Δεδομένων Αποθανόντων.....	26
Εικόνα 2: Πολιτικές του Instagram	30
Εικόνα 3: Μετατροπή Λογαριασμού "Εις Μνήμην" - Facebook	31
Εικόνα 4: Ποια ΜΚΔ προβάλλουν τις περισσότερες διαφημίσεις.....	32
Εικόνα 5: Εις Μνήμη του Σταύρου Γεωργίου 23/10/09.....	34
Εικόνα 6: Σελίδα Εις Μνήμη	35
Εικόνα 7: Δημιουργία Σελίδας Μνήμης	37

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Παρουσιάστε συνοπτικά όλες τις σημαντικές συντομογραφίες που έχετε χρησιμοποιήσει στο κείμενο της πτυχιακής εργασίας.

ΜΚΔ: Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συγκλονίστηκε η κοινή γνώμη, πριν από περίπου ενάμιση χρόνο, σε ένα άκρως εντυπωσιακό, αλλά και ταυτόχρονα ανατριχιαστικό εγχείρημα, όπου μια μητέρα «συνάντησε» ξανά τη νεκρή της κόρη, χάρη στην εικονική πραγματικότητα. Η μητέρα φόρεσε μια ειδική μάσκα και μέσω της εικονικής πραγματικότητας μπόρεσε να μιλήσει, να ακουμπήσει με ειδικά γάντια που φορούσε, και να παίξει με την επτάχρονη κόρη της, που έχασε πριν από τέσσερα χρόνια. Μητέρα και κόρη μπορούσαν να μιλήσουν κανονικά (CNN, 2020). Αυτή η δυνατότητα «επικοινωνίας» ενός ζωντανού με κάποιο δικό του άτομο που έχει πεθάνει, εγείρει διάφορα ερωτήματα. Πλέον η εξέλιξη της τεχνολογίας προκαλεί την έντονη εντύπωση ότι στο μέλλον τίποτα δεν θα είναι αδύνατο να συμβεί. Παράλληλα, οι σχέσεις του ανθρώπου με το διαδίκτυο και, πιο συγκεκριμένα, με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες και τα όρια ανάμεσα στον φυσικό και τον ψηφιακό κόσμο περιπλέκονται.

Οι αλληλεπιδράσεις που βασίζονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή των χρηστ(ρι)ών (Brubaker et al., 2013). Τα σημαντικά γεγονότα της ζωής, από τα γενέθλια έως και τις προτάσεις γάμου, προβάλλονται πλέον μέσω των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (Brubaker et al., 2012) και, εν πολλοί, «συμβαίνουν» εκεί. Αυτό ισχύει και όταν οι ζωές τελειώνουν. Σύμφωνα με τον Harrison (2018), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επισκιάζουν το μεγαλύτερο νεκροταφείο στον κόσμο. «Το Facebook χρησιμεύει ως νεκροταφείο για περίπου 50 εκατομμύρια χρήστ(ρι)ες» και υπολογίζεται ότι κάθε χρόνο πεθαίνουν περισσότερο από τρία εκατομμύρια χρήστ(ρι)ες (Harrison, 2018: χ.σ.). Σύμφωνα με τον Brown (2016), υπολογίζεται ότι μέχρι το 2098 μπορεί να αρχίσουμε να νιώθουμε το Facebook σαν ένα ψηφιακό νεκροταφείο, παρά σαν έναν χώρο για τους ζωντανούς, εφόσον με το πέρασμα του χρόνου οι λογαριασμοί που μνημονεύουν ή οι σελίδες μνήμης αυξάνονται.

Το τελευταίο διάστημα υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον από τις/τους ερευνήτριες/ητές, οι οποίες/οι εξετάζουν τους τρόπους αντιμετώπισης του θανάτου στα διαδικτυακά περιβάλλοντα. Μετά την εμφάνιση των διαδικτυακών μνημείων ή «εικονικών νεκροταφείων» (Roberts, 2004 αναφέρεται σε Giachoglou, 2014) στη δεκαετία του 1990, οι μελετήτριες και μελετητές από μια σειρά επιστημονικών κλάδων άρχισαν να ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για την ψηφιακή διαμεσολάβηση του θανάτου, της

μνήμης και του πένθους (Brubaker & Hayes, 2011; Brubaker et al., 2012; Brubaker et al., 2013; Karppi, 2018; Kern et al., 2013; Marwick & Ellison, 2012; Roberts & Vidal, 2016). Αυτή η εργασία έχει ως στόχο την ανάλυση των πολιτικών που έχουν τα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όσον αφορά το τι γίνονται οι λογαριασμοί των χρηστ(ρι)ών μετά τον θάνατό τους, καθώς επίσης τη διερεύνηση του πώς τα ΜΚΔ διαμεσολαβούν τον θάνατο και κατασκευάζουν τη μεταθανάτια παρουσία στον ψηφιακό χώρο. Ταυτόχρονα, η έρευνα θα εξετάσει πώς οι χρήστ(ρι)ες αντιλαμβάνονται τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Για την υλοποίηση της εν λόγω μελέτης, θα πραγματοποιηθεί, πρώτον, ποιοτική ανάλυση των πολιτικών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Instagram, Twitter και LinkedIn) και, δεύτερον συνεντεύξεις με χρήστ(ρι)ες, προκειμένου να κατανοηθεί ποιες είναι οι αντιλήψεις των ατόμων για την ψηφιακή μεταθανάτια παρουσία και ταυτότητα. Στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν, θα αναφερθεί αρχικά η περιγραφή του προβλήματος, η αναγκαιότητα της μελέτης και ποια είναι τα ερευνητικά ερωτήματα που έχει ως στόχο η εργασία να απαντήσει. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών, προκειμένου να διασαφηνιστεί το κενό που εντοπίστηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση. Ακολούθως, θα παρουσιαστεί το θεωρητικό υπόβαθρο που είναι χρήσιμο για την παρούσα εργασία. Έπειτα, θα παρατεθεί η μεθοδολογική προσέγγιση που η παρούσα εργασία ακολουθεί. Στη συνέχεια θα αναπτυχθεί η παρουσίαση των ευρημάτων και η ανάλυσή τους. Στο τελευταίο μέρος, θα παρατεθούν οι βιβλιογραφικές και οι λοιπές πηγές εύρεσης των πληροφοριών, οι οποίες αποτέλεσαν τη βάση στην ολοκλήρωση της εκπόνησης αυτής της πτυχιακής εργασίας.

2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ - ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

2.1 Περιγραφή του προβλήματος και αναγκαιότητα της μελέτης

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν είναι μόνο ένας εικονικός χώρος για να επικοινωνεί κανείς με τους ζωντανούς, αλλά είναι ένα μέρος για να τιμά, να μνημονεύει και να συμμετάσχει κανείς σε «διαλόγους» με τους αποθανόντες (Kern et al., 2013). Οι νέες εμπειρίες του θανάτου και της θλίψης μελετώνται όλο και περισσότερο. Οι διαδικτυακές σελίδες μνήμης, αλλά και τα προφίλ των νεκρών, παρέχουν την ευκαιρία να μελετηθούν τα δικτυωμένα κοινά και οι δυνατότητες παρουσίασης που προσφέρουν (Marwick & Ellison, 2012). Αν και πολλές πτυχές του πένθους είναι ιδιωτικές, πολλές φορές υπάρχει η ανάγκη να γνωστοποιούνται νέα για τον θάνατο. Η ανακοίνωση του θανάτου μέσα από την εφημερίδα ή η νεκρολογία διέδιδε πληροφορίες για την/τον νεκρή/ό, σε όσο το δυνατό περισσότερους ανθρώπους και μέσω των δημόσιων αγρυπνιών και των κηδειών, τα μέλη της κοινότητας θρηνούσαν συλλογικά (Marwick & Ellison, 2012). Η εμφάνιση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης διευκόλυνε αυτή τη διαδικασία. Οι Marwick & Ellison (2012) υποστηρίζουν ότι «τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι πιο αποτελεσματικά για την ανταλλαγή πληροφοριών για τους ενδιαφερόμενους και μπορεί να είναι ανώτερα από τα μοιρολόγια, εφόσον είναι πιο πιθανόν να διαβαστούν» (σ. 379).

Η σημασία διεξαγωγής της παρούσας μελέτης προκύπτει από την ανάγκη επικέντρωσης των ερευνητικών προσπαθειών, προκειμένου να ενισχυθεί το βιβλιογραφικό και ερευνητικό υπόβαθρο με αντικείμενο το πώς τα ίδια τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαμεσολαβούν τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα. Οι μέχρι σήμερα έρευνες ασχολήθηκαν με τα διαδικτυακά μνημεία που κατασκευάζονται από άλλα άτομα, εκτός από την/τον αποθανούσα/όντα, και έδιναν έμφαση στην αλληλεπίδραση και στην εμπειρία των χρηστ(ρι)ών με αυτά τα μνημεία (Church, 2013; Kern et al., 2013; Robert & Vidal, 2000). Επιπλέον, έρευνες ασχολήθηκαν και με την αλληλεπίδραση των χρηστ(ρι)ών με τα προφίλ των αποθανόντων ατόμων (Brubaker & Hayes, 2011; Brubaker et al., 2012). Έρευνες επικεντρώθηκαν στο πώς οι τεχνικές και οι κοινωνικές δυνατότητες των πλατφορμών επηρεάζουν τις σύγχρονες εμπειρίες του θανάτου και της θλίψης (Brubaker et al., 2012; Marwick & Ellison, 2012), της απεικόνισης των αποθανόντων (Marwick & Ellison, 2012) και το αντίκτυπο του θανάτου σε αυτούς τους ψηφιακούς χώρους (Brubaker et al., 2012). Η παρούσα μελέτη εξετάζει το θέμα από μια διαφορετική

οπτική γωνία, με δύο στόχους. Πρώτον, ασχολείται με την ίδια την πλατφόρμα, προκειμένου να κατανοηθεί η πολιτική στην οποία βασίζονται οι διάφορες πλατφόρμες και η κατασκευή της μεταθανάτιας ταυτότητας και παρουσίας στο διαδίκτυο. Η έρευνα δεν εστιάζει σε μια πλατφόρμα, αλλά σε περισσότερες (Facebook, Instagram, Twitter και LinkedIn), ούτως ώστε να γίνει συγκριτική ανάλυση. Αναλυτικότερα, η έρευνα εξετάζει πώς η πρόσβαση στα προφίλ των νεκρών και οι συνεχείς αλληλεπιδράσεις με τα προφίλ των αποθανόντων, διαμορφώνονται και επηρεάζονται από τις λειτουργίες (πολιτικές) των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Δεύτερον, η έρευνα εστιάζει και στις/στους ίδιες/ους τις/τους χρήστ(ρι)ες, αυτές και αυτούς που έχουν εμπλακεί στη διαδικασία της διαδικτυακής μνημόνευσης, δηλαδή αυτές/ούς που έχουν βιώσει την απώλεια κάποιου κοντινού τους ατόμου στον ψηφιακό κόσμο, και αυτές/ούς που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία. Σκοπός είναι να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε πώς βλέπουν οι άνθρωποι τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και πώς οι ίδιες οι πλατφόρμες πιθανόν να διαμορφώνουν και κατασκευάζουν τον τρόπο που την βλέπουν. Κατά συνέπεια, καθίσταται ύψιστης σημασίας η ανάγκη διερεύνησης του θεωρητικού υπόβαθρου, που αφορά τον θάνατο, το πένθος και τη θλίψη, τόσο στον φυσικό κόσμο όσο και στον ψηφιακό, καθώς και η διερεύνηση της μεταθανάτιας ταυτότητας.

Για την πλήρη τεκμηρίωση της αναγκαιότητας της παρούσας μελέτης είναι σημαντικός ο εντοπισμός μιας μελέτης με κύριο αντικείμενο την ίδια την πλατφόρμα από την οπτική του πώς ο θάνατος και οι νεκροί έχουν θέση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Karppi, 2018). Επομένως, το κενό που εντοπίστηκε είναι πώς τα ΜΚΔ κατασκευάζουν την μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα, δηλαδή ευνοούν την διαδικασία της μνημόνευσης ή την διαδικασία της διαγραφής. Ταυτόχρονα, εντοπίστηκε μόνο μία έρευνα που πραγματοποίησε συνεντεύξεις με που είχαν βιώσει την μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (Brubaker et al., 2013). Ως εκ τούτου, δεν πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις και με άτομα που δεν είχαν τέτοια εμπειρία. Συνεπώς, με την υλοποίηση της παρούσας μελέτης επιδιώκεται η ενίσχυση και η διεύρυνση της υπάρχουσας ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας, όσον αφορά το πώς τα ίδια τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαμεσολαβούν τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα αλλά και πώς οι χρήστ(ρι)ες αντιλαμβάνονται αυτή τη διαμεσολάβηση.

2.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

Το διαδίκτυο και τα ΜΚΔ έχουν διεισδύσει στην καθημερινότητά μας και αποτελούν μέρος της ζωής μας. Οι άνθρωποι, πλέον, στρέφονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους γύρω από σημαντικά γεγονότα της ζωής τους. Ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου είναι ένα σημαντικό γεγονός και οι άνθρωποι στη σύγχρονη κοινωνία άρχισαν να μοιράζονται τα συναισθήματά τους στον ημι-δημόσιο χώρο των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (Brubaker et al., 2012). Ο θάνατος και η σχετιζόμενη θλίψη, το πένθος και η ανάμνηση ενός ατόμου μετά τον θάνατο αποτελούν σημαντικά πολιτιστικά φαινόμενα (Brubaker & Hayes, 2011).

Σύμφωνα με τους Brubaker & Hayes (2011), τα μεταθανάτια προφίλ είναι συναισθηματικά φορτισμένοι χώροι με τους οποίους έρχεται σε επαφή ένα μεγάλο εύρος ατόμων. Οι Kern κ.ά. (2013) αναφέρουν πως οι αναρτήσεις των χρηστ(ρι)ών στις σελίδες μνήμης υποδηλώνουν πως «η κύρια λειτουργία του Facebook ως εργαλείου δικτύωσης και κοινωνικοποίησης επεκτείνεται πέρα από τη σφαίρα των ζωντανών, για να επιτρέψει μια αντιπροσωπευτική μορφή αλληλεπίδρασης με εκείνους που έχουν αποβιώσει» (σ.8). Οι σελίδες μνήμης του Facebook είναι ένας εναλλακτικός χώρος για το πένθος που είναι δημόσιος, συλλογικός και με αρχαιακές δυνατότητες (Kern et al., 2013).

Οι έρευνες σχετικά με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τον θάνατο ποικίλουν. Η πλειοψηφία των σχετικών μελετών ασχολήθηκε με την ανάλυση των σχολίων των πενθούντων, που καταγράφηκαν είτε σε «εικονικά νεκροταφεία» και σε σελίδες μνήμης, είτε σε προφίλ των αποθανόντων (Brubaker & Hayes, 2011; Brubaker et al., 2012; Church, 2013; Kern et al., 2013; Robert & Vidal, 2000). Αυτές οι έρευνες ασχολήθηκαν με τη διερεύνηση της αλληλεπίδρασης και της εμπειρίας των χρηστ(ρι)ών με αυτούς τους χώρους. Επίσης, μελέτησαν τις τεχνικές και τις κοινωνικές δυνατότητες των πλατφορμών που επηρεάζουν τις σύγχρονες εμπειρίες του θανάτου και της θλίψης. Εντοπίστηκε μόνο μία μελέτη που πραγματοποίησε συνεντεύξεις με άτομα που είχαν την εμπειρία της διαδικτυακής μνημόνευσης, δηλαδή ήταν άτομα που είχαν βιώσει την απώλεια κάποιου δικού τους ή κάποιου γνωστού τους και είχαν μπει στη διαδικασία να θρηνήσουν διαδικτυακά (Brubaker et al., 2013). Εκτός αυτού, εντοπίστηκε ακόμη μια μελέτη η οποία ασχολήθηκε με την ίδια την πλατφόρμα του Facebook, προκειμένου να

κατανοηθεί τι συμβαίνει με τους ίδιους τους νεκρούς και πώς γίνονται μέρος της πλατφόρμας (Karppi, 2018).

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και το ερευνητικό κενό που εντοπίστηκε, διατυπώθηκαν δύο ερευνητικά ερωτήματα που έχουν ως στόχο την διερεύνηση του πώς οι άνθρωποι βλέπουν τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα ΜΚΔ, αλλά και πώς οι ίδιες οι πλατφόρμες πιθανόν να την διαμορφώνουν και να την κατασκευάζουν με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Αυτές οι δύο πτυχές της έρευνας σχετίζονται μεταξύ τους, διότι η μια αλληλοεπιδρά με την άλλη. Δηλαδή, εάν υπάρχει ανάγκη του κόσμου να θρηνεί ψηφιακά, τότε οι πλατφόρμες τροποποιούνται αναλόγως. Ωστόσο, η κάθε περίπτωση – ερευνητική ερώτηση – θα αναδείξει διαφορετικές πτυχές της μεταθανάτιας ψηφιακής παρουσίας και ταυτότητας. Είναι γεγονός πως το διαδίκτυο είναι ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον που συνεχώς εξελίσσεται και γι' αυτόν τον λόγο οι πολιτικές των μέσων κοινωνικής δικτύωσης τροποποιούνται. Οι χρήστ(ρι)ες των ΜΚΔ δημιουργούν προφίλ για να αντιπροσωπεύσουν την ταυτότητά τους στον ψηφιακό κόσμο, ωστόσο αυτές οι ταυτότητες εξακολουθούν να παραμένουν και μετά τον θάνατό τους. Οι ταυτότητες των ατόμων αυτών συνεχίζουν να ενισχύονται, εφόσον οι φίλες/οι της/του προσθέτουν περιεχόμενο στα προφίλ τους (Brubaker et al., 2013). Επομένως, η αδυναμία της/του αποθανούσας/όντα να εποπτεύσει το περιεχόμενο αυτό, δημιουργεί διάφορα ζητήματα σχετικά με την εκπροσώπηση/ιδιοκτησία αυτής της ταυτότητας. Ταυτόχρονα, εντείνεται ακόμη περισσότερο η σύγχυση για το εάν η εμπειρία του θανάτου και της θλίψης πρέπει να βιώνεται δημόσια ή ιδιωτικά. Ο Walter (1994) υποστηρίζει ότι ο μεταμοντέρνος τύπος θανάτου καταρρίπτει τη διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου. Επομένως, η κατασκευή του θανάτου από τις πλατφόρμες μπορεί να εντείνει αυτή την μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου. Με δεδομένα τα πιο πάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης είναι τα ακόλουθα:

1. Πώς διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα;
2. Πώς αντιλαμβάνονται οι χρήστ(ρι)ες τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

3 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

3.1 Μεταθανάτια Ψηφιακή Παρουσία

Ο ρόλος του διαδικτύου στη διαδικασία του πένθους, αλλά και οι νέες εμπειρίες του θανάτου και της θλίψης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μελετώνται όλο και περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου (Brubaker & Hayes 2011; Brubaker et al., 2012; Karppi, 2018; Kern et al., 2013; Marwick & Ellison, 2012; Roberts & Vidal, 2016). Ο θάνατος είναι ένα μεμονωμένο γεγονός, αλλά οι διαδικασίες πένθους στο διαδίκτυο είναι συλλογικές και κοινωνικές. Υπάρχουν διαφορετικά ακροατήρια για τις/τους νεκρές/ούς, διαφορετικοί τρόποι επαφής με τις/τους νεκρές/ούς και διαφορετικές σχέσεις που δεν χρειάζεται να είναι προσωπικές (Brubaker & Hayes 2011; Brubaker et al., 2012; Karppi, 2018; Kern et al., 2013; Marwick & Ellison, 2012; Roberts & Vidal, 2016). Για παράδειγμα, οι Marwick & Ellison (2012) σημειώνουν ότι ο δημόσιος χαρακτήρας των ΜΚΔ συμβάλλει στον διαμοιρασμό των πληροφοριών για τον θάνατο ενός ατόμου σε μεγαλύτερο κοινό. Ωστόσο, αυτά τα ακροατήρια μπορεί να περιλαμβάνουν ξένες/ους που θέλουν να λάβουν μέρος σε εκφράσεις δημόσιου πένθους ή μπορεί να περιλαμβάνει άτομα που σκόπιμα δημοσιεύουν αρνητικά σχόλια για την/τον αποθανούσα/όντα. Αυτό υποδηλώνει πως το βίωμα του θανάτου με διαμεσολαβημένο τρόπο μπορεί να εξηγήσει μερικά από τα απρόβλεπτα αποτελέσματα (Kern et al., 2013, σ. 9), όπως για παράδειγμα την έκφραση αλληλεγγύης από άτομα που ανάρτησαν περιεχόμενο στις σελίδες του μνημείου, αλλά δεν γνώριζαν την/τον νεκρή/ό. Σύμφωνα με τους Marwick & Ellison (2012), το Facebook περιορίζει και διαμορφώνει τους τρόπους με τους οποίους οι χρήστ(ρι)ες μπορούν να αλληλεπιδρούν στις σελίδες μνήμης ή με τους μνημονευόμενους λογαριασμούς, και επίσης καθοδηγεί και τους τρόπους με τους οποίους οι χρήστ(ρι)ες αλληλεπιδρούν με τους νεκρούς αλλά και μεταξύ τους (Brubaker & Hayes, 2011).

3.2 Εικονικά νεκροταφεία/Σελίδες Μνήμης - Προφίλ των νεκρών

Η μελέτη των Robert & Vidal (2000) ανέλυσε τα «εικονικά νεκροταφεία» που κατασκευάστηκαν από άλλα άτομα, εκτός από την/τον αποθανούσα/αποθανόντα. Μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα διαπιστώθηκε ότι τα «εικονικά νεκροταφεία» στοχεύουν κυρίως στους ζωντανούς και όχι στους νεκρούς και παρέχουν μια σημαντική λειτουργία πένθους, ανεξάρτητα από τη σχέση με τον αποθανόν άτομο. Αυτά τα «εικονικά

νεκροταφεία» και οι σελίδες μνήμης είναι σαν ένας χώρος που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν προκειμένου να μοιραστούν πρακτικές πληροφορίες, όπως λεπτομέρειες για την κηδεία και ταυτόχρονα να μεταδώσουν ενημερώσεις σχετικά με την οικογένεια, ειδήσεις για τον θάνατο και συνδέσμους σε μοιρολόγια ή σχετικά άρθρα (Marwick & Ellison, 2012). Σύμφωνα με την έρευνα των Marwick και Ellison (2012), στις σελίδες μνήμης των νεκρών, πέραν των θετικών αναμνήσεων/σχολίων, υπήρχαν και αρνητικά σχόλια για την/τον αποθανούσα/όντα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν «ίχνη λογομαχιών και συζητήσεων για το πώς πρέπει να θυμόμαστε τον νεκρό» (σ. 394). Με αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να αντιληφθούμε πως οι άνθρωποι στις σελίδες μνήμης καθορίζουν ποια είναι τα συλλογικά αποδεκτά όρια μνήμης των νεκρών. Αυτός ο «κανόνας» ενάντια στο να μιλούμε άσχημα για τους νεκρούς είναι τόσο διαδεδομένος, που πολλές φορές άτομα που δεν γνώριζαν την/τον νεκρή/ό δημοσιεύουν αρνητικά σχόλια, προκειμένου να προκαλέσουν αντιδράσεις και θυμωμένες απαντήσεις (Marwick & Ellison, 2012) και ταυτόχρονα να προσβάλλουν την/τον αποθανούσα/όντα (Kern et al., 2013). Επιπρόσθετα, υπάρχουν και άτομα που μπορεί να μην γνώριζαν την/τον νεκρή/ό, ωστόσο γράφουν στις σελίδες μνήμης προκειμένου να δείξουν αλληλεγγύη (Kern et al., 2013). Σε αντίθεση με αυτό, οι Kern κ.ά. (2013) υποστηρίζουν ότι οι μεμονωμένοι διάλογοι και οι αναμνήσεις στις σελίδες μνήμης του Facebook, δεν είναι ιδιωτικοί και συχνά μπορεί να αποτελούν έναν τρόπο επικοινωνίας με την/τον αποθανούσα/όντα. Αυτό υποδηλώνει πως οι σελίδες μνήμης του Facebook είναι περισσότερο ένας τρόπος επικοινωνίας με τους νεκρούς (Church, 2013; Kern et al., 2013), παρά ένας χώρος ανταλλαγής αναμνήσεων των νεκρών με άλλους ή ένας τρόπος προσωπικής θλίψης. Αυτή η άμεση επικοινωνία από την/τον πενθούσα/όντα προς την/τον νεκρή/ό, είναι ένας τρόπος μνήμης και ταυτόχρονα αποδεικνύεται πως οι τελετουργίες του πένθους εκτελούνται ως καθήκον προς την/τον αποθανούσα/όντα (Becker & Knudson, 2003 αναφέρεται σε Kern et al., 2013). Έτσι, οι νεκροί δεν πεθαίνουν ποτέ πραγματικά, αλλά παραμένουν διαρκώς σε μια ψηφιακή κατάσταση διαλογικού κενού, εφόσον το διαδίκτυο δίνει τη δυνατότητα να αλληλεπιδρά κανείς με όσες/ους έχουν αποβιώσει (Kern et al., 2013). Σύμφωνα με την έρευνα των Kern κ.ά. (2013), οι σελίδες μνήμης του Facebook απευθύνονταν κυρίως σε άνδρες, που είχαν χάσει τη ζωή τους πριν από την ηλικία των 25 ετών, και συχνά με κάποιο βίαιο ή ξαφνικό τρόπο. Ταυτόχρονα, ολόκληρη η σελίδα μνήμης είναι ένας ιστότοπος συλλογικής μνήμης, αλλά δεν υπάρχει ένας συνεπής διάλογος μεταξύ των ζωντανών, ένα από τα κύρια κριτήρια για τη δημιουργία συλλογικότητας (Halbwachs,

1992 αναφέρεται σε Kern et al., 2013). Ωστόσο, ο Church (2013) υποστηρίζει ότι το διαδίκτυο ενισχύει την κοινωνική εμπειρία, εφόσον οι προσωπικές τους επικοινωνίες (σχόλια, φωτογραφίες) είναι ορατές σε ολόκληρη την κοινότητα. Τα ταμπού που σχετίζονται με το θάνατο, το πένθος και το συναίσθημα, αποδυναμώνονται εφόσον η/ο χρήστρια/ης παραμένει πίσω από έναν εικονικό μανδύα. Επομένως, άνδρες και γυναίκες μπορούν να μοιραστούν εξίσου το συναίσθημα και την κοινωνική ευθύνη του πένθους με έναν πραγματικό, αλλά αποσυνδεδετικό τρόπο. Είναι γεγονός πως οι σωματικές εκφράσεις θλίψης, όπως για παράδειγμα το κλάμα, συνδέονται συχνά με τη θηλυκότητα και θεωρούνται απαράδεκτη συμπεριφορά για τους άνδρες, ωστόσο οι γραπτές εκφράσεις θλίψης στον διαδικτυακό κόσμο καθιστούν το πένθος πολιτισμικά αποδεκτό (Kern et al., 2013).

Άλλες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στον ρόλο των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης στη διαδικασία μνήμης, κυρίως στις σελίδες προφίλ των νεκρών χρηστ(ρι)ών. Οι Brubaker & Hayes (2011) σημειώνουν πως οι ιστότοποι κοινωνικών δικτύων διαφέρουν από άλλους χώρους μνήμης, διότι δημιουργούνται από την/τον νεκρή/ό όσο είναι εν ζωή και όχι από φίλους ή συγγενείς μετά τον θάνατό της/του. Είναι γεγονός πως μετά τον θάνατο μιας/ενός χρήστριας/στη, τα προφίλ κατακλύζονται από σχόλια που δημοσιεύονται από φίλες/ους της/τους, εκφράζοντας σοκ και θλίψη. Οι Brubaker και Hayes (2011) εξήγησαν πως οι προσωπικές και οι πολιτιστικές πρακτικές της εμπειρίας του θανάτου συνδέονται με τις επικοινωνιακές πρακτικές των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Σύμφωνα με τα ευρήματά τους, διαπιστώθηκε πως οι χρηστ(ρι)ες γράφουν στα προφίλ των αποθανόντων για να διατηρήσουν δεσμούς με τους νεκρούς, αλλά και για να διατηρήσουν τις αναμνήσεις τους από τα άτομα αυτά. Σύμφωνα με το άρθρο του Dabler (2009), οι σχολιάστριες/αστές σπάνια αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, αλλά γράφουν σαν να μιλούν στην/στον αποθανούσα/όντα (Dabler, 2009 αναφέρεται σε Marwick & Ellison, 2012), ωστόσο είναι ασαφές εάν οι σχολιάστριες/στές αναμένουν ότι η/ο αποθανούσα/ών θα λάβει το μήνυμά τους (Brubaker & Hayes, 2011). Σύμφωνα με τα ευρήματά τους, οι σχολιάστριες/στές, όταν απευθύνονται στην κοινότητα, έχουν ως στόχο να ενημερωθούν για διάφορες υλικοτεχνικές λεπτομέρειες, όπως για παράδειγμα πληροφορίες για την κηδεία, τα μνημόσυνα κτλ. (Brubaker & Hayes, 2011). Η έρευνα των Brubaker κ.ά. (2012) ανέδειξε πως ο τρόπος γραφής των χρηστ(ρι)ών στα προφίλ των αποθανόντων φέρει είτε θετικό είτε αρνητικό συναίσθημα.

Λίγο μετά τον θάνατο μιας/ενός χρήστριας/χρήστη, φίλες/φίλοι και συγγενείς εκφράζουν σοκ και θλίψη. Οι σχολιάστριες/αστές δεν γράφουν μόνο εκείνο το διάστημα μετά το θάνατο ενός ατόμου, αλλά συνεχίζουν να γράφουν (με μικρότερη συχνότητα) στα προφίλ των νεκρών. Οι σχολιάστριες/αστές γράφουν στην/στον αποθανούσα/όντα, σε σημαντικές ημερομηνίες, όπως για παράδειγμα στα γενέθλια ή τα Χριστούγεννα κτλ. (Brubaker & Hayes, 2011). Μέσα από τα σχόλια των πενθούντων, τόσο στα εικονικά νεκροταφεία, όσο και στα προφίλ των νεκρών, οι πενθούσες/ντες έλκονται σε έναν κοινό χώρο από την ανάγκη τους να μοιραστούν αναμνήσεις για το αγαπημένο τους πρόσωπο που έχει φύγει από τη ζωή (Brubaker & Hayes, 2011; Robert & Vidal, 2000). Εκτός αυτού, τα σχόλια των πενθούσων/ούντων δείχνουν πως έχουν την ανάγκη να «ενημερώνουν» τους νεκρούς για τη ζωή τους μέσω των προσωπικών ενημερώσεων και επιπρόσθετα πολλές/οί σχολιάστριες/αστές δημοσιεύουν σχόλια που υποδηλώνουν την επιθυμία τους να διατηρούν έστω και με κάποιο τρόπο σχέσεις με την/τον αποθανούσα/όντα (Brubaker & Hayes, 2011).

3.3 Εμπειρίες των χρηστ(ρι)ών

Οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης παρέχουν έναν χώρο στις/στους πενθούσες/ντες για να θρηνήσουν και να μνημονεύσουν την/τον νεκρή/ό. Ενώ το διαδικτυακό πένθος μπορεί να είναι ωφέλιμο για μερικούς (Brubaker et al., 2013; Graves, 2009 αναφέρεται σε Brubaker & Hayes, 2011), για κάποιους άλλους αυτό δεν ισχύει (Brubaker et al., 2013). Σύμφωνα με τους Brubaker κ.ά. (2013), το διαδικτυακό πένθος παρουσιάζει προκλήσεις για τα άτομα που δεν θρηνούν ή θρηνούν με διαφορετικό τρόπο. Κάποιες/οι το θεωρούν έναν τρόπο παρηγοριάς και είναι άνετες/οι με αυτή την πρακτική, ενώ κάποιες/οι άλλες/οι εκφράζουν την αγωνία τους βλέποντας τις ιδιωτικές εκφράσεις θλίψης να πραγματοποιούνται σε δημόσιο χώρο. Οι απόψεις σχετικά με τα διαδικτυακά μνημεία ποικίλλουν. Κάποιοι υποστηρίζουν πως οι διαδικασίες μνημόνευσης αποτελούν έναν τρόπο για να διατηρήσουν τη μνήμη των νεκρών ή έναν τρόπο παρηγοριάς, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα επικοινωνίας με άλλες/ους πενθούσες/όντες. Είναι γεγονός πως με αυτόν τον τρόπο οι φίλες/οι και οι γνωστές/οί της/του νεκρής/ού χρησιμοποιούν το Facebook για να μάθουν περισσότερα για την/τον αποθανούσα/όντα μέσω των αναμνήσεων που μοιράζονται άλλοι. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και οι απόψεις που αντιτίθενται σε αυτές τις πρακτικές και υποστηρίζουν πως αυτές οι διαδικασίες είναι

τρόποι για να τραβήξει κανείς την προσοχή. Επίσης, υποστηρίζεται πως είναι ένας τρόπος να μάθει κανείς για τον θάνατο ενός/μιας φίλου/ης και επιτρέπει στα άτομα να αλληλεπιδρούν εξ αποστάσεως, εφόσον τα μεταθανάτια προφίλ επιτρέπουν σε άτομα από διαφορετικές τοποθεσίες να μνημονεύσουν τον νεκρό (Brubaker et al., 2013). Σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες, υποστηρίζεται ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να ωφελήσουν τις/τους περιθωριοποιημένες/ους πενθούσες/ούντες, (π.χ. άτομα εκτός οικογένειας) παρέχοντάς τους πρόσβαση σε έναν χώρο για πένθος (Carroll and Landry, 2010 αναφέρεται σε Brubaker et al., 2013). Επομένως, οι φίλες/οι έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν μεταθανάτια σχόλια, μέσα σε λίγες ώρες μετά από τον θάνατο του ατόμου. Σύμφωνα με τα ευρήματα των Brubaker κ.ά. (2013), κάποιες/οι από τις/τους συμμετέχουσες/οντες εξέφρασαν το σοκ που αισθάνθηκαν από την ανακάλυψη του θανάτου μιας/ενός φίλης/ου και ταυτόχρονα περιέγραψαν τη δυσφορία τους βλέποντας τη θλίψη των άλλων να εκφράζεται δημόσια. Αυτό υποδηλώνει πως αυτός ο δημόσιος χαρακτήρας στα προφίλ των νεκρών χρηστ(ρ)ιών μπορεί να θεωρηθεί παρεμβατικός για όσες/ους προτιμούν πιο ιδιωτικές μορφές πένθους (Brubaker et al., 2013).

3.4 Ο ρόλος της πλατφόρμας

Οι πιο πάνω μελέτες είχαν ως επίκεντρο τις/τους χρηστ(ρ)ιες, είτε ζωντανές/ούς είτε νεκρές/ούς. Ωστόσο, ο Karppi (2018) εξέτασε το θέμα από μια διαφορετική οπτική. Ασχολήθηκε με τη μελέτη της ίδιας της πλατφόρμας, προκειμένου να εντοπιστεί τι συμβαίνει με τις/τους ίδιες/ους τις/τους νεκρές/ούς και πώς γίνονται μέρος της πλατφόρμας. Ο Karppi (2018) βλέπει από μια κριτική οπτική πώς ο θάνατος και η διαδικασία του πένθους είναι μια διαδικασία εμπορευματοποίησης που έχει περάσει στον ψηφιακό κόσμο. Οι νεκρές/οί δεν είναι ενεργές/οί παραγωγοί περιεχομένου και ούτε παρέχουν καταναλωτικές συνήθειες ή άλλες πληροφορίες. Μέσα από την πολιτική του Facebook για τα προφίλ των νεκρών, παρατηρείται ότι υποτάσσονται οι νεκροί χρηστ(ρ)ιες σε διαδικασίες διαδικτυακής θλίψης προκειμένου αυτά τα προφίλ να συνεχίζουν να ελκύουν την προσοχή των ζωντανών και την παραγωγή περιεχομένου από αυτές/ούς εξυπηρετώντας της ανάγκες κερδοφορίας της πλατφόρμας. Αυτό εξηγείται ως ένα κοινωνικό γεγονός και ως ένας συγκεκριμένος τρόπος συμμετοχής των χρηστ(ρ)ιών που εξελίσσεται γύρω από την/τον αποθανούσα/όντα. Ο Karppi (2018) αντιλαμβάνεται αυτή τη διαδικασία ως κομμάτι της βιοπολιτικής, δηλαδή το Facebook έχει την εξουσία

να ρυθμίζει και να ελέγχει τη συμπεριφορά μας, μέσω των κυβερνητικών ενεργειών του. Ο ίδιος υποστηρίζει πως τα μεταθανάτια προφίλ στο Facebook είναι προβληματικά, εφόσον ο λογαριασμός των ατόμων αυτών δεν διαγράφεται αυτόματα, αλλά παραμένει στον ιστότοπο. Το Facebook δίνει τη δυνατότητα σε επαληθευμένα μέλη της οικογένειας της/του νεκρής/ού να ζητήσουν την κατάργηση του λογαριασμού του Facebook. Η διαδικασία αυτή, όμως, είναι εξαιρετικά δύσκολη και αυτό μπορεί να υποδηλώνει πως το Facebook δεν επιθυμεί την κατάργηση των λογαριασμών των νεκρών χρηστ(ρι)ών (Karppi, 2018). Αντ' αυτού, ως απάντηση στο πρόβλημα των νεκρών χρηστ(ρι)ών, το Facebook προτείνει τη διαδικασία της μνημόνευσης η οποία είναι σχετικά απλή, σε σύγκριση με τη διαγραφή αυτών των λογαριασμών. Μέσω αυτής της διαδικασίας, όχι μόνο δεν κρύβονται οι νεκρές/οί, αλλά τους δίνεται ένας νέος ρόλος. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται διαφοροποίηση των νεκρών και των ζωντανών χρηστ(ρι)ών (Karppi, 2018).

Σύμφωνα με τα πιο πάνω η μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα είναι ένα ζήτημα το οποίο μπορεί να προσεγγισθεί από διαφορετικές πτυχές. Ο θάνατος μπορεί να είναι ένα μεμονωμένο γεγονός, αλλά οι διαδικασίες του πένθους στο διαδίκτυο είναι συλλογικές και κοινωνικές. Τα εικονικά νεκροταφεία/σελίδες μνήμης συμβάλλουν στην επικοινωνία μεταξύ των ζωντανών, παρέχοντας τους μια σημαντική λειτουργία πένθους και ταυτόχρονα αποτελούν ένα χώρο όπου οι άνθρωποι μοιράζονται ενημερωτικές πληροφορίες – κηδεία (Marwick & Ellison, 2012; Robert & Vidal, 2000). Άλλες έρευνες υποστηρίζουν πως αυτές οι σελίδες είναι ένας τρόπος επικοινωνίας με την/τον αποθανούσα/όντα (Kern et al., 2013). Οι λογαριασμοί «εις μνήμην» είναι ένας χώρος όπου οι άνθρωποι διατηρούν δεσμούς και τις αναμνήσεις τους με τις/τους νεκρές/ούς (Brubaker & Hayes, 2011). Ωστόσο, μόνο αυτές είναι οι λειτουργίες των λογαριασμών «εις μνήμην» και των σελίδων εις μνήμη; Τι έχουν να μας πουν τα άτομα που βίωσαν τη διαδικτυακή μνημόνευση; Σύμφωνα με τις άλλες έρευνες οι απόψεις των ατόμων που βίωσαν τη διαδικτυακή μνημόνευση δίστανται (Brubaker et al., 2013). Ποιες είναι οι αντιλήψεις των χρηστ(ρι)ών που δεν βίωσαν τη διαδικτυακή μνημόνευση; Οι διάφορες πλατφόρμες πώς πλαισιώνουν τη διαδικασία της διαδικτυακής μνημόνευσης; Σύμφωνα με τα ευρήματα του Karppi (2018), το Facebook εισήγαγε το θάνατο και τη διαδικασία του πένθους στο ψηφιακό κόσμο, προκειμένου να κερδοφορήσει. Μήπως αυτό ισχύει και για τις άλλες πλατφόρμες; Αυτά είναι μερικά ερωτήματα που θα απαντηθούν στην πορεία και θα δώσουν νέες οπτικές στη διαδικασία της διαδικτυακής μνημόνευσης, εφόσον η

παρούσα μελέτη πλαισιώνει το ζήτημα από μια διαφορετική οπτική σε σχέση με τις προηγούμενες μελέτες.

4 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4.1 Θάνατος

Αρχικά, γίνεται αναφορά στην έννοια του θανάτου, λόγω το ότι ο θάνατος αποτελεί το γενικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης και ταυτόχρονα η συγκεκριμένη έννοια είναι σημαντική, προκειμένου να κατανοήσουμε πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον θάνατο. Ταυτόχρονα, αναδεικνύονται σημαντικές πτυχές του θανάτου – ιδιωτικό ή δημόσιο θέμα – όπου στην πορεία γίνεται συσχέτιση με την ανάλυση των πολιτικών των πλατφορμών.

Είναι γεγονός πως ο θάνατος είναι ένας κοινός παρονομαστής της ανθρωπότητας, που συμβαίνει σε όλους μας. Σύμφωνα με τον Smith (2016), είναι σημαντικό να αντιληφθούμε πως ο θάνατος είναι κάτι το αναπόφευκτο στη ζωή μας. «Ο θάνατος ενοχλεί, καταστρέφει και υπονομεύει τις πιο αγαπημένες ελπίδες και προσδοκίες μας» (Smith, 2016, σ. 228). Ωστόσο, ο Attig (2004) υποστηρίζει ότι ο θάνατος τελειώνει μια φυσική ζωή, αλλά δεν τερματίζει τις σχέσεις μας με τις/ους νεκρές/ούς και ούτε ακυρώνει το νόημα της ζωής που τελείωσε.

Η εννοιολογική σημασία του θανάτου σε σχέση με την κοινωνία έχει αλλάξει κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Ο Durkheim έθεσε τη βάση για την κοινωνιολογική πτυχή του θανάτου. Αναφέρει ότι «όταν κάποιος πεθάνει, η ομάδα στην οποία ανήκει αισθάνεται ότι μειώνεται και για να αντιδράσει σε αυτή την απώλεια, συγκεντρώνεται» (Walter, 2008, σ.317). Ο Walter (1996) πλαισίωσε τον θάνατο σε τρεις διαφορετικούς τύπους – παραδοσιακό, μοντέρνο και μεταμοντέρνο – αναδεικνύοντας τις μεταβαλλόμενες πρακτικές των ατόμων, θεσμών και κανόνων που περιβάλλουν και συνθέτουν την εμπειρία του θανάτου. Ο θάνατος κάποτε βιώνόταν δημόσια μέσα σε μια κοινότητα (παραδοσιακός) (Ariès, 1975; Walter, 2008). Σύμφωνα με τον Ariès (1975), «ο θάνατος δεν ήταν προσωπικό δράμα, αλλά μια διαδικασία για την κοινότητα, η οποία ήταν υπεύθυνη για τη διατήρηση της φυλής» (σ.837). Αργότερα, ο θάνατος άρχισε να παίρνει μια νέα διάσταση στην κοινωνία. Κάποτε ήταν άμεσος και οικείος, αλλά άρχισε να γίνεται κρυφός και βίαιος σαν ένα δραματοποιημένο γεγονός (Ariès, 1975). Περιορίστηκε στους ιδιωτικούς χώρους του σπιτιού και του νοσοκομείου (μοντέρνος) (Walter, 1996). Σύμφωνα με τον Walter (1994), «ο μεταμοντερνισμός αντιπροσωπεύει

τη μετάβαση στον σύγχρονο τρόπο θανάτου, καταρρίπτοντας τη διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου» (σ.41).

4.2 Πένθος και Θλίψη

Ακολούθως, γίνεται ανάλυση των εννοιών του πένθους και της θλίψης. Οι συγκεκριμένες έννοιες είναι σημαντικές να αναφερθούν, προκειμένου να κατανοηθεί πως οι χρήστ(ρι)ες αντιλαμβάνονται και διαφοροποιούν το πένθος και τη θλίψη του φυσικού κόσμου σε σχέση με το πένθος και τη θλίψη του ψηφιακού κόσμου.

Οι εμπειρίες μας για τη θλίψη και οι πρακτικές γύρω από τον θάνατο είναι βαθιά πολιτισμικές (Brubaker & Hayes, 2011). Ο Attig (2004) αναφέρει πως το πένθος είναι «η κατάσταση απώλειας ενός ατόμου που νοιαζόμαστε ή αγαπάμε, μέσω του θανάτου» (σ. 343). Δηλαδή, το πένθος μας βάζει στη διαδικασία να βιώσουμε τον θάνατο ως ένα γεγονός που μας στερεί τη ζωντανή και φυσική παρουσία ενός αγαπημένου μας προσώπου. Είναι μια κατάσταση στέρησης και περιγράφει τη συναισθηματική μας αντίδραση στην απώλεια. Σύμφωνα με τον Rando (1993), το πένθος είναι η διαδικασία μέσω της οποίας ερχόμαστε να αναγνωρίσουμε και να αντιμετωπίσουμε την απώλεια (Rando, 1993 αναφέρεται σε Brubaker et al., 2012). Το πένθος είναι μια κατάσταση που υποδηλώνει την έντονη λύπη ή τον ενσωματωμένο πόνο (Giachoglou, 2014). Η θλίψη, από την άλλη πλευρά, είναι μια μορφή συναισθηματικής αντίδρασης, η οποία μας συμβαίνει αφού μας έχει συμβεί το πένθος (Attig, 2004). Ο Rando (1993) ορίζει την θλίψη ως τις ψυχολογικές, συμπεριφορικές, κοινωνικές και σωματικές αντιδράσεις στην αντίληψη της απώλειας (Rando, 1993 αναφέρεται σε Brubaker et al., 2012). Επομένως, το πένθος είναι μια συνεχής διαδικασία, ενώ η θλίψη είναι, για παράδειγμα, η δημοσίευση ενός σχολίου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μιας/ενός φίλης/ου της/του αποθανούσας/όντα.

Ακολουθώντας το μέχρι τώρα κλασικό μοντέλο θλίψης του Kübler-Ross (2005), η κλασική διαδικασία ανάκαμψης που εμπλέκεται στο πένθος μπορεί να εννοηθεί με βάση τα πέντε στάδια, τα οποία δεν είναι απαραίτητα διαδοχικά διατεταγμένα και φαίνεται να είναι καθολικά (Kübler-Ross, 2005, αναφέρεται σε Brubaker & Hayes, 2011). Αυτά είναι η άρνηση (κάποιος αρνείται να αποδεχθεί το γεγονός), ο θυμός (κάποιος δεν μπορεί να αρνηθεί το γεγονός, αλλά αντιστέκεται στην αποδοχή του), η διαπραγμάτευση (κάποιος

προσπαθεί με κάποιον τρόπο να αναβάλει ή να μειώσει το αναπόφευκτο γεγονός), η κατάθλιψη και η αποδοχή (Giachoglou, 2014).

4.3 Ψηφιακό Πένθος

Στη συνέχεια, αναφέρεται η έννοια του ψηφιακού πένθους, η οποία αποτελεί την μία από τις δύο πιο βασικές έννοιες της παρούσας εργασίας. Συσχετίζεται άμεσα με τον σκοπό της εργασίας, τόσο από πλευράς της πλατφόρμας, όσο και από πλευράς των αντιλήψεων των χρηστ(ρι)ών.

Το πένθος για τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου κάποτε περιοριζόταν στον φυσικό κόσμο, όμως τώρα επεκτάθηκε και στα προφίλ των μέσων κοινωνικής δικτύωσης των αποθανόντων. Η χρήση του διαδικτύου για την ανάμνηση των νεκρών δεν είναι μια νέα πρακτική. Ψηφιακά περιβάλλοντα για την αντιμετώπιση του θανάτου υπήρχαν ήδη από τη δεκαετία του 1990, με τη μορφή ψηφιακών μνημείων, διαδικτυακών μνημείων, εικονικών νεκροταφείων, τα οποία περιγράφονται ως μετά θάνατον αναδυόμενες τελετουργίες (Roberts, 2004 αναφέρεται σε Giachoglou, 2014) που ήταν προσανατολισμένες στα ζωντανά και όχι στα νεκρά άτομα και αυτό είχε σημαντικό ρόλο στη διαδικασία ανάκαμψης για τα άτομα που πενθούν (Roberts & Vidal, 2016). Ωστόσο, αυτή η έκρηξη των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης προσέφερε νέα μέσα για να θρηνούμε και να μνημονεύουμε τις/ους νεκρές/ούς μέσα από τα τεχνολογικά συστήματα, που γίνονται ολοένα και περισσότερο μέρος της καθημερινότητάς μας (Brubaker et al., 2013).

4.4 Μεταθανάτια Ταυτότητα

Η έννοια της μεταθανάτιας ταυτότητας αποτελεί την άλλη πιο βασική έννοια της παρούσας εργασίας, διότι η μετατροπή των λογαριασμών σε «εις μνήμην» ή η δημιουργία των σελίδων μνήμης, συμβάλλουν στην διατήρηση της ταυτότητας του ατόμου που έχει πεθάνει. Με αποτέλεσμα να εντείνετε η ανησυχία για την παραβίαση ή όχι της ιδιωτικότητας του ατόμου – κάτι με το οποίο η παρούσα εργασία ασχολείται.

Μετά τον θάνατο ενός ατόμου προκύπτουν διάφορα ερωτήματα και ισχυρισμοί σχετικά με το ποια/ος ήταν στη ζωή. Σύμφωνα με τους Brubaker κ.ά. (2013), οι διάφορες πρακτικές μνήμης, όπως οι αγρυπνίες στο φως των κεριών, είναι τρόποι με τους οποίους οι μεταθανάτιες ταυτότητες συνεχίζουν να δημιουργούνται και να διατηρούνται. Ωστόσο,

ο Teighe (1982) υποστηρίζει πως η ταυτότητα είναι μια ρευστή έννοια, η οποία μπορεί να αλλάξει ακόμη και μετά τον θάνατο ενός ατόμου, λόγω των νέων πληροφοριών, αξιών ή κοινωνικών αλλαγών (Teighe, 1982 αναφέρεται σε Doka, 2017). Επομένως, αυτές οι τροποποιήσεις στη μεταθανάτια ταυτότητα είναι κρίσιμες, εφόσον μπορούν να επηρεάσουν τις αντιλήψεις των επιζώντων για την/τον αποθανούσα/όντα (Doka, 2017). Αυτό οφείλεται στο ότι η ταυτότητα είναι κατασκευασμένη και μπορεί εύκολα να μεταβληθεί (Doka, 2017).

Οι Hervey κ.ά. (2001) υποστηρίζουν ότι η δημιουργία μιας αφήγησης και ταυτότητας για την/τον αποθανούσα/όντα είναι ένα σημαντικό μέρος για τη διαδικασία του πένθους (Hervey et al., 2001 αναφέρεται σε Brubaker et al., 2013). Γενικότερα, η μεταθανάτια ταυτότητα παραμένει σχετικά σταθερή, εφόσον τα χαρακτηριστικά του ατόμου καθορίζονται από τα άτομα που την/τον γνώριζαν. Όμως, εάν υπάρξει μια νέα πληροφορία μετά τον θάνατο του ατόμου, τότε αυτό θα επηρεάσει το πένθος της/του επιζώσας/ντα. Μπορεί να περιπλέξει τη θλίψη και να αποτελέσει μια τραυματική απώλεια ή να διευκολύνει τη διαδικασία του πένθους (Doka, 2017).

Δεδομένου του αυξανόμενου ρόλου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη μνημόνευση, φαίνεται πως αυτές οι προκλήσεις της μεταθανάτιας ταυτότητας ενισχύονται και θα συνεχίσουν να ενισχύονται και στο μέλλον (Doka, 2017), λόγω του ότι τα προφίλ ατόμων διασχίζουν διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια (Brubaker et al., 2013). Σύμφωνα με τους Brubaker κ.ά. (2013), «οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης θέτουν νέα ερωτήματα σχετικά με την ιδιοκτησία της ταυτότητας και την τεχνολογική ικανότητα διαπραγμάτευσης διαφορετικών ταυτοτήτων για την/τον αποθανούσα/όντα σε έναν κοινόχρηστο χώρο» (σ.154). Οι χρήστ(ρι)ες των ΜΚΔ δημιουργούν προφίλ για να αντιπροσωπεύσουν την ταυτότητα τους όσο είναι εν ζωή, ωστόσο αυτές οι ταυτότητες συνεχίζουν να υπάρχουν και μετά τον θάνατο τους. Είναι γεγονός πως, αυτές οι ταυτότητες ενισχύονται, εφόσον οι φίλες/οι της/του συνεχίζουν να προσθέτουν περιεχόμενο στα προφίλ των αποθανόντων (Brubaker et al., 2013). Ωστόσο, η αδυναμία της/του αποθανούσας/όντα να εποπτεύσει το περιεχόμενο που παρουσιάζεται γι' αυτήν/όν, δημιουργεί διάφορα ζητήματα σχετικά με την αναπαράσταση αυτών των λογαριασμών. Πέραν αυτού, η μεταθανάτια ταυτότητα στον ψηφιακό κόσμο φαίνεται πως εντείνει τη μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου, όπου αρχίζει να καταρρίπτεται η

διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου, λόγω του ότι οι χηρήστ(ρι)ες άρχισαν να πενθούν σε ένα τόσο δημόσιο χώρο.

5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η έρευνά μου χαρακτηρίζεται ως ποιοτική, αναφορικά με το είδος της μελέτης. Ωστόσο, χρησιμοποίησα δύο διαφορετικές πρακτικές έρευνας προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά μου ερωτήματα. Πρώτον, πραγματοποίησα ποιοτική ανάλυση περιεχομένου σχετικά με την πολιτική των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μελετώντας τα κείμενα σε σχέση με την πολιτική, ενώ μελετήθηκε και μια περίπτωση σελίδας μνήμης, προκειμένου να διερευνηθεί η λειτουργική, δομική και αισθητική πλευρά αυτών των ιστοσελίδων. Στόχος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου είναι να κατανοηθεί πώς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τη μεταθανάτια ταυτότητα των χρηστών. Δεύτερον, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με χρήστ(ρι)ες μέσων κοινωνικής δικτύωσης, προκειμένου να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τη διαδικτυακή μνημόνευση. Είναι σημαντική η μελέτη αυτών των δύο πτυχών, ούτως ώστε να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε πώς οι ίδιες οι πλατφόρμες πιθανόν να διαμορφώνουν τον τρόπο που πλαισιώνουν τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα, αλλά και πώς οι ίδιοι οι χρήστ(ρι)ες αντιλαμβάνονται και χρησιμοποιούν αυτές τις πρακτικές της ψηφιακής μνημόνευσης.

5.1 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων

Αρχικά, για να απαντηθεί το δεύτερό μου ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή «πώς αντιλαμβάνονται οι χρήστ(ρι)ες τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης», πραγματοποίησα συνεντεύξεις, προκειμένου να συλλέξω τα δεδομένα που χρειαζόμουν. Οι συνεντεύξεις ήταν ανοιχτού τύπου (μη δομημένες συνεντεύξεις), προκειμένου οι συμμετέχουσες/οντες να καθοδηγούν τη συζήτηση σε εκείνα τα θέματα που τις/τους ενδιαφέρουν περισσότερο (Brubaker et al., 2013). Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη (2009), στις μη δομημένες συνεντεύξεις οι ερωτήσεις που υποβάλλονται στην/στον συμμετέχουσα/χοντα είναι ανοικτές/γενικές, ούτως ώστε η/ο ερευνήτρια/τής να έχει την ελευθερία να μπορεί να κάνει ερωτήσεις ανάλογα με τις πληροφορίες που εμφανίζονται στην πορεία της συνέντευξης. Επίσης, η συνομιλία εξελίσσεται πιο ελεύθερα, αλλά πάντα μέσα στο πλαίσιο του θέματος, με σκοπό τη συλλογή των συγκεκριμένων πληροφοριών που ζητά η/ο ερευνήτρια/τής. Παρόλο, που οι συνεντεύξεις ήταν μη δομημένες υπήρχαν σημεία – άξονες όπου οι συμμετέχουσες/οντες έπρεπε να απαντήσουν. Κάποια σημαντικά σημεία

– άξονες των συνεντεύξεων είναι: εάν ο θάνατος είναι δημόσιο ή ιδιωτικό θέμα, ποιος είναι ο σκοπός μετατροπής ενός λογαριασμού σε «εις μνήμην» ή δημιουργίας μιας σελίδας μνήμης, ποιο είναι το όφελος αυτών των λογαριασμών ή σελίδων από πλευράς χρήστριας/στη και από πλευρά πλατφόρμας και ποιοι είναι οι προβληματισμοί που υπάρχουν. Οι συμμετέχουσες/οντες διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Η μία κατηγορία του δείγματος αφορά άτομα που έχουν εμπλακεί στη διαδικασία της διαδικτυακής μνημόνευσης, δηλαδή έχουν βιώσει την απώλεια ενός κοντινού/γνωστού τους ατόμου στον ψηφιακό κόσμο και εστίασα στα βιώματα και τις εμπειρίες τους. Η δεύτερη κατηγορία αφορά άτομα που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία και τέθηκαν σε διαδικασία να αναλογιστούν την εμπειρία της μεταθανάτιας ταυτότητας, δηλαδή τι θα ήθελαν να συμβεί στους λογαριασμούς τους σε περίπτωση θανάτου τους, αλλά και πώς θα αντιμετώπιζαν την ψηφιακή μεταθανάτια ταυτότητα οικείων τους. Αυτές οι δύο κατηγορίες ατόμων είναι απαραίτητες, διότι θεωρώ πως θα έχουν διαφορετική προσέγγιση και άποψη όσον αφορά τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα. Δηλαδή, τα άτομα που έχουν την εμπειρία της διαδικτυακής μνημόνευσης, θεωρώ πως θα έχουν μια θετικότερη στάση απέναντι στις συγκεκριμένες σελίδες και λογαριασμούς, ενώ τα άτομα που δεν είχαν τέτοια εμπειρία, πιστεύω ότι θα κατακρίνουν τις συγκεκριμένες σελίδες και λογαριασμούς.

5.2 Δείγμα

Για να απαντήσω το πρώτο ερευνητικό μου ερώτημα, δηλαδή «πώς διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία», το δείγμα μου είναι τα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εστιάζοντας στα πιο δημοφιλή: Facebook, Instagram, Twitter και LinkedIn. Από τα συγκεκριμένα ΜΚΔ, μελέτησα τα κείμενα πολιτικής που σχετίζονται με το τι γίνονται οι λογαριασμοί των χρηστ(ρι)ών μετά το θάνατο τους. Πιο συγκεκριμένα, μελέτησα εάν υπάρχει η δυνατότητα μνημόνευσης ή αφαίρεσης του λογαριασμού, εάν υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας σελίδας μνήμης, εάν οι πλατφόρμες έχουν την πολιτική των ανενεργών λογαριασμών, καθώς και άλλες πληροφορίες σχετικές με το συγκεκριμένο θέμα που αναφέρονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Το δείγμα των ερωτηθεισών/έντων για τις συνεντεύξεις αποτελείται από 13 άτομα και η μέθοδος δειγματοληψίας ήταν η στοχευμένη δειγματοληψία. Η πρώτη κατηγορία, αυτής των ατόμων που έχουν βιώσει τη διαδικτυακή μνημόνευση, εκπροσωπείται από δύο

άτομα. Η στρατολόγηση περισσότερων τέτοιων ατόμων δεν κατέστη εφικτή, λόγω της σπανιότητας αυτής της εμπειρίας στον γενικό πληθυσμό αλλά και της ευαίσθητης φύσης του ζητήματος. Τα επόμενα έξι άτομα είναι ηλικίας κάτω των 35 ετών, ενώ οι υπόλοιποι πέντε είναι άνω των 35 ετών – οι τελευταίες δύο ομάδες ατόμων είναι αυτές/οί που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία. Η ηλικία είναι ένα κριτήριο που επηρεάζει τη στάση, τη συμπεριφορά και τις απόψεις των ατόμων. Επομένως, στη συγκεκριμένη μελέτη η ηλικία των ατόμων είναι σημαντική, εφόσον μπορούμε να υποθέσουμε πως τα άτομα κάτω των 35 ετών είναι πιο δεκτικά σε αυτές τις ψηφιακές διαδικασίες μνημόνευσης, εφόσον τα άτομα αυτής της ηλικίας έχουν μεγαλώσει με το διαδίκτυο. Αντίθετα, τα άτομα άνω των 35 ετών ίσως να είναι πιο κλειστά και να μην μπορούν να αποδεχθούν αυτές τις εξελίξεις της τεχνολογίας. Επομένως, οι δύο αυτές ηλικιακές κατηγορίες αναμένεται να έχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στην ίδια την ιδέα του θανάτου και είναι σημαντική η διενέργεια συνεντεύξεων και με τις δύο ομάδες προκειμένου να καλυφθεί ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών απόψεων για το ζήτημα.

Οι συμμετέχουσες/ντες εντοπίστηκαν μέσω των μέσων κοινωνικής μου δικτύωσης και πιο συγκεκριμένα το Facebook και η δειγματοληψία έγινε με συνδυασμό των μεθόδων της χιονοστιβάδας, της στοχευμένης δειγματοληψίας και ευκολίας. Επιλέχθηκαν αυτές οι μέθοδοι δειγματοληψίας, εφόσον ο εν λόγω πληθυσμός είναι δύσκολα προσβάσιμος. Την ίδια μέθοδο δειγματοληψίας (χιονοστιβάδα) χρησιμοποίησαν και οι Brubaker κ.ά. (2013) για να πραγματοποιήσουν την έρευνά τους. Αρχικά, για τον εντοπισμό των ατόμων που είχαν εμπειρία με τη διαδικτυακή μνημόνευση, πραγματοποίησα αναζήτηση στο Facebook για σελίδες μνήμης και «εις μνήμην» λογαριασμούς. Με βάση τις σελίδες ή λογαριασμούς που εντόπισα, έστειλα το ανάλογο μήνυμα, προσκαλώντας τις/τους διαχειρίστριες/ιστές, να συμμετάσχουν στην έρευνα (στοχευμένη δειγματοληψία). Ακολούθως, για τον εντοπισμό των ατόμων που δεν είχαν την εμπειρία, δημοσίευσα στο Facebook πληροφορίες και πρόσκληση στη συγκεκριμένη έρευνα, αλλά δεν υπήρξε ανταπόκριση. Γι' αυτό έστειλα στοχευμένα σε ορισμένα άτομα προσωπικό μήνυμα για τη συγκεκριμένη έρευνα (ευκολίας). Εφόσον υπήρξε θετική ανταπόκριση, μέσω αυτών των ατόμων εντόπισα και άλλα άτομα (μέθοδος της χιονοστιβάδας).

5.3 Διαδικασία Ανάλυσης Δεδομένων

Για την ανάλυση των πολιτικών των πλατφορμών εφαρμόστηκε ποιοτική θεματική ανάλυση περιεχομένου ώστε να αναλυθεί το περιεχόμενο των πολιτικών και να δοθεί απάντηση στο ερώτημα πώς διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τα ΜΚΔ τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα. Η θεματική ανάλυση περιεχομένου αποτελεί την κατάλληλη μέθοδο για την παρούσα έρευνα, διότι «η θεματική ανάλυση χρησιμοποιείται για την ανάλυση δεδομένων που καταχωρούνται με τη μορφή γραπτού κειμένου από τους ερευνητές» (Γαλάνης, 2018, σ. 416). Αρχικά, εντόπισα τις πολιτικές των πλατφορμών (Facebook, Instagram, LinkedIn, Twitter) μέσα από τις ρυθμίσεις των συγκεκριμένων ΜΚΔ και μετά ακολούθησα τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης, η οποία αποτελείται από πέντε στάδια. Εξοικειώθηκα με τα δεδομένα των πολιτικών των πλατφορμών, μετά έγινε η κωδικοποίηση αυτών των δεδομένων και εντόπισα τα θέματα που προέκυψαν – βρήκα τις ομοιότητες και τις διαφορές όσον αφορά τις πολιτικές των πλατφορμών για τη διαδικτυακή μνημόνευση. Έπειτα έγινε η επανεξέταση των θεμάτων που προέκυψαν και στο τέλος πραγματοποιήθηκε η έκθεση των δεδομένων και η συγγραφή των ευρημάτων. Για παράδειγμα, ένα από τα θέματα που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση είναι ότι σε κάποιες πλατφόρμες – Facebook – ευνοείται η διαδικασία της μνημόνευσης έναντι της διαδικασίας διαγραφής των λογαριασμών, ενώ κάποιες άλλες πλατφόρμες – Twitter – επιτρέπεται μόνο η διαδικασία της διαγραφής του λογαριασμού. Πέραν αυτού, ανέλυσα και τη σελίδα μνήμης «ΕΙΣ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 21/10/09», όσον αφορά τη λειτουργική, τη δομική και την αισθητική της πλευράς, προκειμένου να κατανοήσουμε πώς είναι οι συγκεκριμένες σελίδες και αν διαφέρουν από τις «κανονικές» σελίδες. Επέλεξα τη συγκεκριμένη σελίδα, ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάλογων σελίδων, διότι είχε δημιουργηθεί πριν από περίπου 12 χρόνια και μέχρι σήμερα τα άτομα συνεχίζουν να δημοσιεύουν στην συγκεκριμένη σελίδα, επομένως είναι μια ενεργή σελίδα και περιέχει αρκετό υλικό προς ανάλυση.

Για την ανάλυση των συνεντεύξεων εφαρμόστηκε ποιοτική θεματική ανάλυση ώστε να διερευνηθούν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ατόμων και να δοθεί απάντηση στο ερώτημα «πώς αντιλαμβάνονται οι χρίστ(ρι)ες τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα (μνημόνευση) στα ΜΚΔ». Πραγματοποιήθηκαν δύο διαφορετικές θεματικές αναλύσεις, διότι το δείγμα μου αποτελούνταν από δύο διαφορετικές ομάδες – αυτές/ούς που είχαν την εμπειρία και αυτές/ούς που δεν είχαν την εμπειρία με τη διαδικτυακή

μνημόνευση. Αρχικά, πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις και μετά αποηχογραφήθηκαν. Ακολούθως, εξοικειώθηκα με τα δεδομένα, πραγματοποιήθηκε η κωδικοποίηση, εντοπίστηκαν τα θέματα και έπειτα έγινε η επανεξέταση των θεμάτων. Στο τελικό στάδιο πραγματοποιήθηκε η έκθεση των δεδομένων και η συγγραφή των ευρημάτων.

Η διαδικασία ανάλυσης των πλατφορμών (πολιτικές και μία περίπτωση σελίδας μνήμης) έλαβε χώρα από τον Ιανουάριο μέχρι τον Φεβρουάριο του 2022. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά (9 άτομα) και τηλεφωνικά (4 άτομα) και πραγματοποιήθηκαν από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάρτιο του 2022.

6 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ/ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Στην ψηφιακή εποχή που ζούμε, οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν τουλάχιστον έναν λογαριασμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Τι συμβαίνει όμως όταν οι χρηστ(ρι)ες πεθαίνουν; Η ψηφιακή ζωή μπορεί να παραμείνει διαθέσιμη μετά τον θάνατο των χρηστ(ρι)ών, ωστόσο αυτό δεν ισχύει πάντα. Οι δυνατότητες που δίνουν οι πλατφόρμες των ΜΚΔ όταν οι χρηστ(ρι)ες πεθαίνουν διαφέρουν (βλέπε Πίνακα 1), αλλά ταυτόχρονα τι θα συμβεί με έναν λογαριασμό εξαρτάται και από τις επιθυμίες της στενής οικογένειας, οι οποίες σχετίζονται με το πώς αντιλαμβάνονται (θετικά ή αρνητικά) τη διαδικασία της διαδικτυακής θλίψης. Επομένως, οι πρακτικές των χρηστριών/στών συμβάλλουν στον τρόπο που διατηρείται ή όχι η ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα.

6.1 Πολιτική των πλατφορμών Facebook, Instagram, Twitter και LinkedIn

Είναι γεγονός πως όταν κάποια/ος χρήστρια/στης του Facebook ή οποιασδήποτε άλλης πλατφόρμας πεθάνει, οι φίλες/οι και οι συγγενείς θα συνεχίσουν να λαμβάνουν ειδοποιήσεις όταν είναι τα γενέθλιά τους και ταυτόχρονα αυτοί οι χρηστ(ρι)ες θα συνεχίσουν να εμφανίζονται στη ροή ως προτεινόμενες/οι φίλες/οι, φέρνοντας πίσω ενοχλητικές ή ίσως οδυνηρές αναμνήσεις. Για μερικούς ανθρώπους, η επιλογή να επισκεφθεί κανείς τον λογαριασμό μιας/ενός αποθανούσας/όντα μπορεί να προσφέρει άνεση, ενώ για κάποιες/ους αυτό μπορεί να μην ισχύει και να προτιμούν να διαγραφεί η σελίδα μιας/ενός αγαπημένης/μένου ατόμου που έχει πεθάνει (Brubaker et al., 2013). Γι' αυτό τον λόγο ορισμένες πλατφόρμες δίνουν δύο πιθανές λύσεις: την κατάργηση του λογαριασμού ή τη μνημόνευσή του. Αυτές τις δύο επιλογές δίνει το Facebook, το Instagram και το LinkedIn, ενώ το Twitter δίνει μόνο την επιλογή της διαγραφής (βλέπε Πίνακα 1).

Πίνακας 1: Σύνοψη των Πολιτικών των ΜΚΔ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΚΔ ΓΙΑ ΤΙΣ/ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΕΣ/ΟΥΣ ΧΡΗΣΤΡΙΕΣ/ΣΤΕΣ

	Μνημόνευση Λογαριασμού	Διαγραφή Λογαριασμού	Δημιουργία Σελίδας Μνήμης	Πολιτική Ανεργών Λογαριασμών	Νομικά Αποδεικτικά Στοιχεία - Μνημόνευσης	Νομικά Αποδεικτικά Στοιχεία - Διαγραφής	Μη Πρόσβασης σε Λογαριασμό Νεκρής/ού Χρήστριας/στη
FACEBOOK	X	X	X			X	X
INSTAGRAM	X	X		X		X	X
LINKEDIN	X	X			X	X	X
TWITTER		X		X		X	X

Αρχικά, όσον αφορά την κατάργηση του λογαριασμού τόσο στο Facebook, όσο και στο Instagram, επαληθευμένα μέλη της οικογένειας μπορούν να ζητήσουν την κατάργηση του λογαριασμού ενός αγαπημένου προσώπου από τον ιστότοπο. Επομένως, μέσα από μια διαδικασία που θα ακολουθηθεί, θα καταργηθεί το προφίλ και όλο το σχετικό περιεχόμενο από το Facebook και το Instagram, οπότε κανείς δεν θα μπορεί να ξαναδεί τον συγκεκριμένο λογαριασμό. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την κατάργηση του λογαριασμού μιας/ενός αποθανούσας/όντα στο Facebook και στο Instagram, αυτή είναι δυνατή, αλλά δεν είναι ιδιαίτερα εύκολη. Σύμφωνα με το Κέντρο Βοήθειας του Facebook και του Instagram, η οικογένεια της/του αποθανούσας/όντα μπορεί να αφαιρέσει τον λογαριασμό της/του νεκρής/ού υπό κάποιες προϋποθέσεις (Facebook, 2022; Instagram, 2022). Αρχικά, θα χρειαστεί να τους στείλουν κάποιο έγγραφο που να επιβεβαιώνει ότι ανήκουν στο άμεσο οικογενειακό περιβάλλον ή είναι κάποια/ος εκτελέστρια/στής της διαθήκης της/του αποθανούσας/όντα. Το αίτημα της διαγραφής δεν θα πραγματοποιηθεί εάν δεν μπορούν να επαληθεύσουν τη σχέση τους με την/τον αποθανούσα/όντα. Επιπρόσθετα, θα χρειαστεί να τους στείλουν κάποια επιπρόσθετα έγγραφα, δηλαδή ένα πιστοποιητικό γέννησης της/του αποθανούσας/όντα, και ένα έγγραφο που να αποδεικνύει ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο έχει αποβιώσει (αγγελία θανάτου ή νεκρώσιμο αγγελτήριο ή πιστοποιητικό θανάτου) (Facebook, 2022; Instagram, 2022). Στο ίδιο πλαίσιο λειτουργεί και το LinkedIn, δηλαδή εάν ένα άτομο είναι εξουσιοδοτημένο μπορεί να αναλάβει δράση εκ μέρους της/του αποθανούσας/όντα και έχει τη δυνατότητα να κλείσει τον συγκεκριμένο λογαριασμό ή να τον μνημονεύσει. Ωστόσο, και σε αυτή την πλατφόρμα απαιτούνται νομικά αποδεικτικά στοιχεία, προκειμένου ο λογαριασμός να

διαγραφεί. Αυτό όμως που διαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι αναφέρεται το χρονικό διάστημα που χρειάζεται για να διαγραφεί ένας τέτοιος λογαριασμός. Αναφέρεται πως μπορεί να χρειαστούν έως και 21 ημέρες για να διαγραφούν πλήρως τα δεδομένα από το σύστημα (LinkedIn, 2021). Το Twitter λειτουργεί και αυτό με την ίδια λογική, ωστόσο σε αυτή την περίπτωση το εξουσιοδοτημένο άτομο έχει τη δυνατότητα να διαγράψει τον λογαριασμό, αλλά δεν μπορεί να τον μνημονεύσει (Twitter, 2022). Εκτός αυτού, στο Twitter και στο Instagram υπάρχει και η πολιτική των ανενεργών λογαριασμών. Αυτό σημαίνει ότι αυτές οι δύο πλατφόρμες αφαιρούν αυτόματα λογαριασμούς λόγω παρατεταμένης αδράνειας, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα (και περίπου έξι μήνες για το Twitter). Επομένως, εάν το Twitter και το Instagram δεν παρατηρήσουν κάποια δραστηριότητα, τότε μετά από κάποιο διάστημα, ο λογαριασμός θα απενεργοποιηθεί, χωρίς να χρειάζεται κανείς να κάνει κάτι. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει για τις δύο άλλες πλατφόρμες, εφόσον δεν έχουν την πολιτική των ανενεργών λογαριασμών. Αυτό σημαίνει, πως ο λογαριασμός κάποιας/ου αποθανούσας/όντα θα συνεχίσει να υπάρχει, όπως είναι και όταν το άτομο αποβιώσει, εάν ένα εξουσιοδοτημένο πρόσωπο δεν προχωρήσει στην κατάργηση ή μνημόνευση του λογαριασμού. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως αυτές οι τέσσερις πλατφόρμες έχουν έναν σημαντικό κανόνα: ότι δεν παρέχουν πρόσβαση χρήσης λογαριασμών ατόμων που πέθαναν,

Note: We are unable to provide account access to anyone regardless of their relationship to the deceased. Read more information about [media on Twitter concerning a deceased family member](#).

Εικόνα 1: Twitter - Πολιτική Προστασίας Δεδομένων Αποθανόντων

ανεξάρτητα από τη σχέση τους με την/τον αποθανούσα/όντα (βλέπε Εικόνα 1). Αυτό βέβαια συμβαίνει, προκειμένου να προστατευτούν τα προσωπικά δεδομένα και οι προσωπικές πληροφορίες των ατόμων που έχουν αποβιώσει.

6.1.1 Μνημόνευση

Ως δεύτερη απάντηση στο «πρόβλημα» των νεκρών χρηστών, κάποιες πλατφόρμες, όπως το Facebook, το Instagram και το LinkedIn, προτείνουν τη διαδικασία της μνημόνευσης. Είναι μία λύση που όχι μόνο κρύβει τους νεκρούς χρήστ(ρι)ες, αλλά τους δίνει έναν νέο ρόλο στον ψηφιακό κόσμο (Karppi, 2018). Αυτή η διαδικασία είναι συγκριτικά πιο

εύκολη, τόσο στο Facebook όσο και στο Instagram, εφόσον δεν απαιτείται να παρασχεθεί νομική τεκμηρίωση, όπως για παράδειγμα το πιστοποιητικό γέννησης ή θανάτου ή απόδειξη ότι κάποια/ος είναι εξουσιοδοτημένο πρόσωπο της/του αποθανούσας/όντα. Επομένως, για να μνημονευθεί ένας λογαριασμός, το άτομο που κάνει την αίτηση θα πρέπει να συμπληρώσει μόνο μια φόρμα, όπου θα πρέπει να εξηγήσει τη σχέση του με την/τον αποθανούσα/όντα και να παρουσιάσει μια απόδειξη θανάτου, η οποία μπορεί να είναι μια αγγελία θανάτου ή οτιδήποτε άλλο (Facebook 2022; Instagram, 2022). Σε αντίθεση με το Facebook και το Instagram, η πλατφόρμα του LinkedIn απαιτεί και στη διαδικασία της μνημόνευσης νομική τεκμηρίωση, προκειμένου να μετατραπεί κάποιος λογαριασμός σε μνημονευμένο (LinkedIn, 2021). Μέσα από τη διαδικασία της μνημόνευσης του λογαριασμού προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα και το απόρρητο της/του αποθανούσας/όντα, εφόσον κανείς πλέον δεν θα έχει τη δυνατότητα να παραβιάσει τον λογαριασμό και να υποκλέψει προσωπικές πληροφορίες ή να συνδεθεί σε έναν «εις μνήμην» λογαριασμό. Ταυτόχρονα, όταν ένας λογαριασμός μνημονευθεί, αλλάζουν οι ρυθμίσεις του απορρήτου του λογαριασμού, ούτως ώστε μόνο οι επιβεβαιωμένες/οι φίλες/οι να μπορούν να δουν το προφίλ του ατόμου και τις δημοσιεύσεις που είχε κάνει και να μπορούν να ανατρέξουν στις αναμνήσεις του αγαπημένου ατόμου που έχασαν. Για να ξεχωρίζει ένας μνημονευμένος λογαριασμός από τους υπόλοιπους και στις τρεις πλατφόρμες δίπλα από το όνομα της/του θανούσας/όντα αναφέρεται η λέξη «εις μνήμην», για να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους λογαριασμούς. Επιπρόσθετα, ένας «εις μνήμην» λογαριασμός δεν θα εμφανίζεται σε δημόσιους χώρους και δεν θα αποστέλλονται υπενθυμίσεις γενεθλίων ή δεν θα εμφανίζεται ο λογαριασμός όταν κάποια/ος τον αναζητήσει. Ωστόσο, όταν κάποια/ος επιβεβαιωμένη/ος φίλη/ος κάνει “tag” το λογαριασμό «εις μνήμην», επειδή έχει δημοσιεύσει κάτι σε αυτόν τον λογαριασμό, τότε οι «φίλες/ου» του ατόμου που έχει κάνει τη δημοσίευση μπορούν κάνοντας «κλικ» στο όνομα του μνημονευμένου λογαριασμού να εισέλθουν στο συγκεκριμένο λογαριασμό.

Σύμφωνα με τα ευρήματα των Marwick and Ellison (2012), ο ίδιος ο ιστότοπος, συγκεκριμένα το Facebook, περιορίζει και διαμορφώνει τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να αλληλεπιδρούν οι χρήστ(ρι)ες. Ωστόσο, δεν είναι μόνο το Facebook που περιορίζει και διαμορφώνει τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να αλληλεπιδρούν οι χρηστ(ρι)ες με έναν μνημονευμένο λογαριασμό, αλλά και όλες οι άλλες οι πλατφόρμες.

Το Facebook δίνει τη δυνατότητα στις/ους επιβεβαιωμένες/ους φίλες/ους της/του αποθανούσας/όντα να συνεχίσουν να δημοσιεύουν στον τοίχο του μνημονευμένου λογαριασμού (Facebook, 2022). Μπορούν δηλαδή να καταγράψουν αναμνήσεις, να αφήσουν συλλυπητήρια και να παράσχουν πληροφορίες σχετικά με την κηδεία. Όσον αφορά το LinkedIn οι επιβεβαιωμένες/οι φίλες/οι της/του αποθανούσας/όντα έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν με τον λογαριασμό, αλλά όχι άμεσα, μπορούν δηλαδή να ασχολούνται με τις αναρτήσεις, τα άρθρα και άλλο περιεχόμενο που δημιουργήθηκε από το άτομο πριν αποβιώσει, αλλά δεν αναφέρεται ξεκάθαρα εάν μπορούν να δημοσιεύουν περιεχόμενο στο προφίλ της/του αποθανούσας/όντα (LinkedIn, 2021). Το ίδιο συμβαίνει και με το Instagram, μπορούν δηλαδή οι χρήστ(ρι)ες να αλληλεπιδρούν με το προφίλ του ατόμου που έχασαν, αλλά δεν αναφέρεται εάν μπορούν να δημοσιεύουν περιεχόμενο στο μνημονευμένο λογαριασμό (Instagram, 2022). Επομένως, η μνημόνευση ενός λογαριασμού μιας/ενός χρήστριας/στη κρύβει τους νεκρούς, από τη δημόσια αναζήτηση των πλατφορμών και από τα άτομα με τα οποία δεν είναι συνδεδεμένη/ος. Ωστόσο, δεν διαγράφει το άτομο ή τη μνήμη του, αλλά οι νεκροί παραμένουν στην πλατφόρμα και αυτός ο τρόπος διαφοροποιεί τους νεκρούς από τους ζωντανούς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επιπρόσθετα, μέσω αυτής της διαδικασίας όχι μόνο δεν κρύβονται οι νεκροί, αλλά τους δίνεται ένας νέος ρόλος. Μέσα από τη διαδικασία της μνημόνευσης αποδεικνύεται πως οι χρήστ(ρι)ες έχουν τη δυνατότητα να διατηρήσουν την μνήμη μιας/ενός νεκρής/ού, ωστόσο οι πλατφόρμες τους δίνουν συγκεκριμένες επιλογές, σχετικά με το πώς μπορούν να αλληλοεπιδρούν με έναν μνημονευμένο λογαριασμό. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι πλατφόρμες προστατεύουν με κάποιον τρόπο τους συγκεκριμένους λογαριασμούς, προκειμένου οι κακόβουλες/οι χρήστ(ρι)ες να μην μπορέσουν να «κλέψουν» την ταυτότητα και τα προσωπικά δεδομένα κάποιου ατόμου που έχει πεθάνει.

Το Facebook, σε αντίθεση με τις άλλες πλατφόρμες έχει δύο διαφορετικές μορφές μνημόνευσης. Η μία μορφή είναι αυτή που προανέφερα, ότι δηλαδή ο λογαριασμός της/του χρήστριας/στη θα μετατραπεί σε «εις μνήμην» και η άλλη επιλογή είναι ότι το Facebook επιτρέπει στα άτομα να δημιουργήσουν σελίδες εις μνήμην της/του νεκρής/ού (Facebook, 2022). Η πιο σημαντική διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις διαφορετικές μορφές μνημόνευσης είναι ότι σε έναν «εις μνήμην» λογαριασμό μόνο οι χρήστ(ρι)ες που ήταν «φίλες/οι» με την/τον αποθανούσα/όντα έχουν τη δυνατότητα να βλέπουν και να

δημοσιεύουν στον λογαριασμό, ενώ αυτές οι σελίδες που δημιουργούνται συχνά από φίλους ή από την οικογένεια είναι ένα πιο δημόσιο μέρος, όπου οι άνθρωποι που μπορεί να μην ήταν «φίλες/οι» της/του αποθανούσας/όντα μπορούν να αλληλεπιδράσουν με αυτή τη σελίδα ώστε το πένθος και η θλίψη να γίνεται ακόμη πιο δημόσιο θέμα. Ωστόσο, και οι δύο περιπτώσεις περιστρέφονται γύρω από την/τον αποθανούσα/όντα συγκεντρώνοντας χρήστ(ρι)ες και έχει ως αποτέλεσμα το Facebook να θεωρείται ως πλατφόρμα για θλίψη (Karrpi, 2018). Αυτό λειτουργεί και προς όφελος της πλατφόρμας και προς όφελος των χρηστ(ρι)ών. Από τη μία πλευρά η πλατφόρμα κερδίζει χρήματα μέσα από αυτές τις διαδικασίες και από την άλλη οι χρήστ(ρι)ες αποκτούν νέα μέσα για να εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους για τον χαμό κάποιου αγαπημένου τους προσώπου.

6.2 Κριτική ανάλυση των πολιτικών των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης

Στην σημερινή εποχή είναι σημαντικό να σκεφτούμε τι θα θέλαμε να απογίνουν οι λογαριασμοί, αλλά και η ψηφιακή μας κληρονομιά, όταν πεθάνουμε. Ωστόσο, αυτό δεν εξαρτάται μόνο από εμάς, αλλά και από το τι μας επιτρέπουν οι πλατφόρμες να κάνουμε. Όπως προανέφερα, οι πλατφόρμες δίνουν τη δυνατότητα είτε να διαγραφεί ο λογαριασμός είτε να μνημονευθεί. Ήρθε η στιγμή να αναρωτηθούμε εάν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο θρηνούμε, αλλά και θυμόμαστε την/τον αποθανούσα/όντα.

Πλέον, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και γενικότερα το διαδίκτυο, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας, εφόσον όλο και περισσότερο οι άνθρωποι ζουν τη ζωή τους στο διαδίκτυο. Δημιουργούν την ψηφιακή τους ταυτότητα, χωρίς βέβαια να σκεφτούν τι θα απογίνουν αυτές οι πληροφορίες όταν πεθάνουν. Οι ταυτότητες των ατόμων που πεθαίνουν συνεχίζουν να υπάρχουν και μετά τον θάνατό τους και εκτός αυτού ενισχύονται, λόγω του ότι φίλες/οι προσθέτουν περιεχόμενο στα προφίλ τους (Brubaker et al., 2013). Σύμφωνα με τις πολιτικές των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, φαίνεται πως το διαδίκτυο αποτελεί και έναν χώρο σκόπιμης μνημόνευσης, με τη μορφή διαδικτυακών μνημείων πολλών διαφορετικών ειδών. Ωστόσο, κάθε πλατφόρμα διαφέρει ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και πλαισιώνει το θέμα του θανάτου. Οι τρεις πλατφόρμες - Facebook, Instagram και LinkedIn - δείχνουν με έμμεσο

τρόπο πως θέλουν να συνεχίσουν να υπάρχουν οι λογαριασμοί των νεκρών, εφόσον στις

Λογαριασμός "εις μνήμην":

Για να [μετατρέψουμε σε "εις μνήμην" ένα λογαριασμό στο Instagram](#) που ανήκει σε πρόσωπο που έχει αποβιώσει, θα πρέπει να λάβουμε έγκυρο αίτημα. Προσπαθούμε να μην εμφανίζοντα στο Instagram αναφορές σε λογαριασμούς "εις μνήμην" οι οποίες θα μπορούσαν να αναστατώσουν τους φίλους και την οικογένεια του θανόντος. Επίσης, ασφαλίζουμε κάθε λογαριασμό "εις μνήμην" ώστε να προστατεύουμε το απόρρητο του θανόντος.

Για να αναφέρετε ότι ένας λογαριασμός πρέπει να γίνει "εις μνήμην", [επικοινωνήστε μαζί μας](#). Για να μετατρέψουμε ένα λογαριασμό σε "εις μνήμην", θα πρέπει να μας στείλετε κάποιο αποδεικτικό θανάτου, π.χ. ένα σύνδεσμο για τη νεκρολογία ή ένα σχετικό άρθρο.

Σημειώστε ότι δεν μπορούμε να δώσουμε τα στοιχεία σύνδεσης ενός λογαριασμού "εις μνήμην". Η σύνδεση στο λογαριασμού κάποιου άλλου αντίκειται πάντα στις πολιτικές μας.

Διαγραφή του λογαριασμού:

Οι επιβεβαιωμένοι στενοί συγγενείς ενός χρήστη που έχει πεθάνει μπορούν να ζητήσουν να αφαιρεθεί από το Instagram ο λογαριασμός του αγαπημένου τους προσώπου. Κατά την υποβολή αιτήματος διαγραφής, πρέπει να μας στείλετε κάποιο έγγραφο που να αποδεικνύει ότι ανήκετε στο στενό οικογενειακό περιβάλλον του θανόντος, π.χ.:

- Το πιστοποιητικό γέννησης του ατόμου που έχει πεθάνει.
- Το πιστοποιητικό θανάτου του ατόμου που έχει πεθάνει.
- Αποδεικτικό εξουσιοδότησης (από τις τοπικές αρχές) ότι είστε ο νόμιμος εκπρόσωπος του αποθανόντος ή των συμφερόντων του.

Για να ζητήσετε τη διαγραφή ενός λογαριασμού, [συμπληρώστε αυτή τη φόρμα](#).

Εικόνα 2: Πολιτικές του Instagram

πολιτικές τους προτάσσεται η επιλογή της μνημόνευσης και έπειτα η επιλογή της ακύρωσης του λογαριασμού (βλέπε, για παράδειγμα Εικόνα 2). Σύμφωνα με το κέντρο βοήθειας του Facebook και του Instagram, φαίνεται πως η διαγραφή ενός λογαριασμού ατόμου που πέθανε είναι δυνατή, αλλά δεν είναι ιδιαίτερα εύκολη, σε σχέση με το να μνημονευθεί ο λογαριασμός, εφόσον για να διαγραφεί ο λογαριασμός χρειάζονται νομικά αποδεικτικά στοιχεία (Facebook, 2022; Instagram, 2022). Επίσης, όπως φαίνεται στην «Εικόνα 2», το κουμπί (τα μπλε γράμματα) για να μετατρέψουμε τον λογαριασμό σε «εις μνήμην» βρίσκεται στην αρχή της σελίδας, ενώ για να διαγράψουμε τον λογαριασμό βρίσκεται στο τέλος της σελίδας. Παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει το συγκεκριμένο κουμπί, το Instagram μας «προσκαλεί» να πατήσουμε το κουμπί για να μετατρέψουμε τον λογαριασμό σε «εις μνήμην» παρά να τον διαγράψουμε. Ταυτόχρονα, το Facebook έχει ως προεπιλογή ο λογαριασμός να μνημονευθεί και όχι να διαγραφεί. Μέσα από αυτά φαίνεται πως το Facebook έχει σκοπό αυτοί οι λογαριασμοί να συνεχίσουν να υπάρχουν και μετά τον θάνατο των ατόμων. Εκτός αυτών, ο τρόπος που

Μετατροπή λογαριασμού σε "εις μνήμην"

Οι λογαριασμοί "εις μνήμην" είναι ένα σημείο όπου οι φίλοι και η οικογένεια κάποιου που έχει πεθάνει μπορούν να συγκεντρώνονται και να μοιράζονται τις αναμνήσεις τους για το αγαπημένο τους πρόσωπο. Επιπλέον, η μετατροπή ενός λογαριασμού σε "εις μνήμην" συμβάλλει στην προστασία του, καθώς δεν επιτρέπεται σε κανέναν να συνδεθεί στον λογαριασμό.

Εικόνα 3: Μετατροπή Λογαριασμού "Εις Μνήμην" - Facebook

προσεγγίζει το θέμα της μνημόνευσης διαφέρει ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει το θέμα της διαγραφής του λογαριασμού και παρουσιάζεται με έμμεσο τρόπο πως το Facebook, θέλει και χρειάζεται αυτούς τους λογαριασμούς. Σύμφωνα με την «Εικόνα 3», φαίνεται πως ο τρόπος γραφής στην πολιτική του Facebook για την μνημόνευση λογαριασμού είναι προσεγμένος, διότι το θέμα του θανάτου είναι ένα ευαίσθητο θέμα και ταυτόχρονα παρουσιάζει τα οφέλη που έχει η μετατροπή του λογαριασμού σε «εις μνήμην» (αλλά όχι τα αρνητικά στοιχεία). Είναι ένας τρόπος για να δώσει κίνητρο στα άμεσα μέλη της οικογένειας να μνημονεύσουν τον λογαριασμό και όχι να τον διαγράψουν. Μέσα από αυτή τη διατύπωση παρουσιάζουν πως νοιάζονται γι' αυτά τα άτομα και ταυτόχρονα φαίνεται πως θέλουν να προστατέψουν τα προσωπικά δεδομένα των χρηστ(ρι)ών που απεβίωσαν. Επομένως, μέσα από την ανάλυση των πολιτικών των πλατφορμών αναδεικνύεται πως το Instagram, το LinkedIn και ιδιαίτερα το Facebook παρουσιάζουν πιο ευνοϊκά τη διαδικασία της μνημόνευσης έναντι της διαδικασίας διαγραφής. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει μόνο προς όφελος των πενθούντων, αλλά και προς όφελός τους. Σύμφωνα με τον Karppi (2018), οι νεκρές/οί χρήστ(ρι)ες υποτάσσονται σε διαδικασίες διαδικτυακής θλίψης προκειμένου αυτά τα προφίλ να συνεχίσουν να ελκύουν την προσοχή των ζωντανών. Αυτό οδηγεί στο ότι η πλατφόρμα επωφελείται από αυτές τις σιωπηρές ενέργειες, διότι μετατρέπονται τα δεδομένα των χρηστ(ρι)ών σε συστάδες πληροφοριών που, είτε προσφέρονται σε τρίτους, είτε αξιοποιούνται από την ίδια την πλατφόρμα και ακολούθως, αποφέρουν κέρδος στην πλατφόρμα. Μέσα από αυτό αποδεικνύεται πως οι πλατφόρμες εντάσσουν ένα πολύ ιδιωτικό θέμα στη σφαίρα της εμπορευματοποίησης. Σε αντίθεση με αυτό, το Twitter δεν λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο, διότι δίνει μόνο τη δυνατότητα της διαγραφής και ταυτόχρονα υπάρχει η πολιτική των ανενεργών λογαριασμών, όπου λόγω παρατεταμένης αδράνειας, μετά από έξι μήνες περίπου ο λογαριασμός θα διαγραφεί, χωρίς να χρειαστεί τα άμεσα μέλη της οικογένειας του ατόμου να προβούν στη διαδικασία να διαγράψουν

What percentage of posts in your feed on each social platform are advertisements?

Εικόνα 4: Ποια ΜΚΔ προβάλλουν τις περισσότερες διαφημίσεις

Πηγή: <https://fashionunited.com/news/business/new-data-shows-which-social-channels-display-most-ads/2020081134891>

τον λογαριασμό. Αυτή η πολιτική του Twitter δείχνει πως τέτοιοι λογαριασμοί είναι σπατάλη για τη συγκεκριμένη πλατφόρμα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός – όπως φαίνεται και στην «Εικόνα 4» – ότι στο Twitter προβάλλονται λιγότερες διαφημίσεις σε σχέση με τις άλλες πλατφόρμες. Άρα, το Twitter είναι το λιγότερο εμπορευματοποιημένο μέσο σε σχέση με τις άλλες πλατφόρμες και γι' αυτό τον λόγο δεν έχει εισαγάγει ακόμη την πολιτική της μνημόνευσης των λογαριασμών.

Παρόλα αυτά, μέσα από την ανάλυση των πολιτικών των πλατφορμών σε συνάρτηση με το γεγονός ότι οι τρεις πλατφόρμες Facebook, Instagram και LinkedIn παρουσιάζουν πιο ευνοϊκά τη διαδικασία της μνημόνευσης έναντι της διαγραφής, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι πλατφόρμες εντείνουν τη μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου. Είναι γεγονός πως η συζήτηση γύρω από το θέμα του θανάτου αποτελεί ένα θέμα ταμπού, εφόσον στη σημερινή κοινωνία ο θάνατος είναι ένα δραματοποιημένο γεγονός που περιορίζεται στους ιδιωτικούς χώρους του σπιτιού και του νοσοκομείου (Walter, 1996). Ωστόσο, οι πλατφόρμες αποτελούν το μέσο για τη μετάβαση στη μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου, όπου αρχίζει να καταρρίπτεται η διάκριση μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού θανάτου – πράγμα που άρχισε ήδη να γίνεται. Αυτό επιφέρει προκλήσεις. Όπως ο θάνατος των διασημοτήτων εισήλθε στη σφαίρα του εμπορευματοποιημένου θεάματος (Öhman & Floridi, 2017) και εγείρει συζητήσεις για τα όρια του δημόσιου και του ιδιωτικού, έτσι και η ψηφιακή μεταθανάτια παρουσία και ταυτότητα εισάγει τον θάνατο των ανθρώπων στη σφαίρα της εμπορευματοποίησης και ταυτόχρονα εντείνει ακόμη

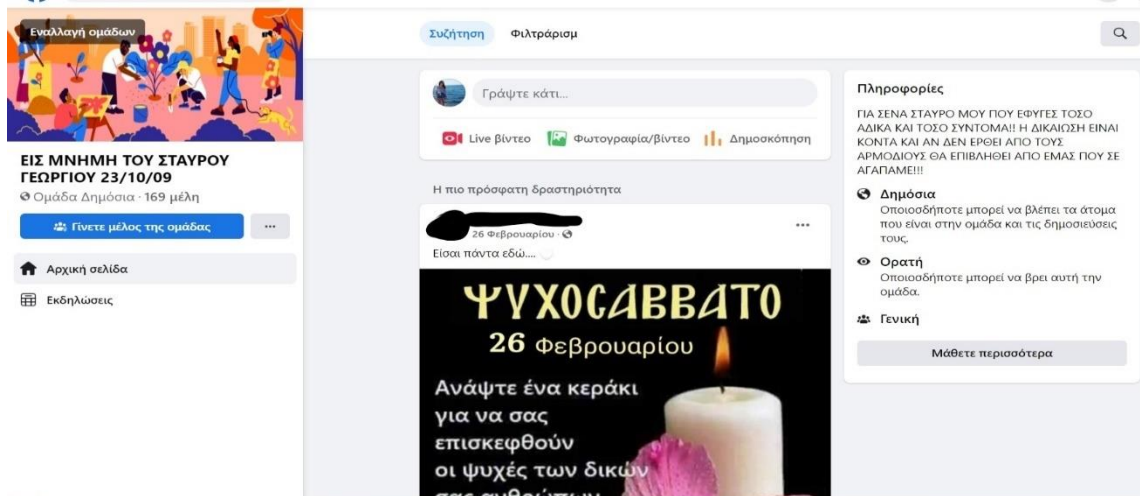
περισσότερο τις ανησυχίες για τα ποια είναι τα όρια μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου. Ως επακόλουθο αυξάνονται οι ανησυχίες για την παραβίαση της ιδιωτικότητας των αποθανόντων, λόγω του ότι αυτά τα άτομα δεν είναι πλέον εν ζωή, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να έχουν τον έλεγχο των πληροφοριών που διαδίδονται προς τα έξω για αυτές/ούς. Όπως ένα ανθρώπινο πτώμα έχει το δικαίωμα να του φέρονται με αξιοπρέπεια, έτσι και τα ψηφιακά μεταθανάτια αποτυπώματα πρέπει να έχουν την ίδια μεταχείριση. Δηλαδή, να μην χρησιμοποιούνται ως εργαλείο για τη δημιουργία εσόδων, λόγω του ότι αυτές οι πρακτικές μπορούν να θεωρηθούν ως παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επιπλέον, υπάρχουν άνθρωποι που έχουν την ανάγκη να μοιραστούν τον πόνο τους σε ένα διαδικτυακό μέσο, πίσω από έναν εικονικό μανδύα (Kern et al., 2013), ωστόσο υπάρχουν και οι άνθρωποι που είναι ενάντια σε αυτό. Εκτός αυτού, υπάρχουν και άνθρωποι που μοιράζονται τον πόνο τους σε ένα διαδικτυακό μέσο, αλλά δεν είναι έτοιμοι να συζητήσουν γι' αυτό το θέμα εκτός διαδικτύου. Σύμφωνα με τους Brubaker κ.ά. (2013), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν νέα μέσα για να θρηνούμε και να μνημονεύουμε τις/τους νεκρές/ούς και αυτό είναι ωφέλιμο για μερικές/ούς, αλλά για κάποιες/ους άλλους αυτό να μην ισχύει.

Ωστόσο, σε τι ωφελούν αυτές οι πλατφόρμες τις/τους χρήστ(ρι)ες; Είναι οι άνθρωποι έτοιμοι για τη μετάβαση στη μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου; Αυτά είναι μερικά ερωτήματα, τα οποία θα απαντηθούν στη συνέχεια.

6.3 Σελίδα Μνήμης του Facebook

Είναι γεγονός πως παλαιότερα ο θάνατος και η συζήτηση γύρω από αυτόν αποτελούσε ένα ζήτημα ταμπού. Ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων η συζήτηση γύρω από τον θάνατο γίνεται ολοένα και πιο ανοιχτή. Σε αυτό συνέβαλε η ψηφιακή εποχή την οποία διανύουμε. Σήμερα, όλο και περισσότεροι δημοσιεύουν και σχολιάζουν διαδικτυακά προφίλ ανθρώπων που έχουν φύγει από τη ζωή και ταυτόχρονα τα στενά μέλη της οικογένειας της/του αποθανούσας/όντα δημιουργούν σελίδες μνήμης, προκειμένου να μοιραστούν τον πόνο, την θλίψη τους, αλλά και για να μοιραστούν αναμνήσεις για το αγαπημένο τους πρόσωπο που έχει φύγει από τη ζωή.

Μια σελίδα μνήμης που εντοπίστηκε στο Facebook, είναι η «ΕΙΣ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 23/10/09». Η σελίδα είναι αφιερωμένη στο συγκεκριμένο άτομο, το οποίο έφυγε από την ζωή με άδικο τρόπο. Η σελίδα δημιουργήθηκε έξι μήνες μετά το θάνατο του και ακόμη μέχρι και σήμερα φίλες/οι και συγγενείς συνεχίζουν να

Εικόνα 5: Εις Μνήμη του Σταύρου Γεωργίου 23/10/09

εκφράζουν τα συναισθήματά, τις σκέψεις τους, αλλά και τον πόνο τους για το χαμό του εν λόγω ατόμου (βλέπε Εικόνα 5). Σύμφωνα με όσα αναγράφονται στη συγκεκριμένη σελίδα, το άτομο είχε δολοφονηθεί και ήταν μόλις 21 ετών. Η σελίδα μνήμης δεν φαίνεται να διαφέρει σε σχέση με τις «κανονικές» σελίδες του Facebook, πέραν του γεγονότος ότι αυτή η σελίδα είναι αφιερωμένη σε άτομο που έχει πεθάνει (βλέπε Εικόνα 5). Επομένως, όλο το δημοσιευμένο περιεχόμενο είναι μελαγχολικό και πένθιμο. Όπως φαίνεται στην «Εικόνα 5», η σελίδα είναι δημόσια και οποιοσδήποτε άτομο έχει τη δυνατότητα να την βρει και να δει τι δημοσιεύουν τα άτομα στη σελίδα. Γενικά, η συγκεκριμένη σελίδα είναι ένα μέρος, όπου οι φίλες/οι και οι συγγενείς του ατόμου εισέρχονται σε αυτό τον εικονικό χώρο για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, τον πόνο τους, να στείλουν ένα μήνυμα αγάπης προς το αγαπημένο τους άτομο που απεβίωσε και τη νοσταλγία τους. Είναι ένα μέρος, όπου όλοι εισέρχονται για να τιμήσουν το συγκεκριμένο άτομο. Είναι ένας συναισθηματικά φορτισμένος εικονικός χώρος, όπου, μπαίνοντας κανείς στη σελίδα εκλαμβάνει τον αγιάτρευτο πόνο των ατόμων, που κρύβεται πίσω από τις δημοσιεύσεις

τους, αλλά και ταυτόχρονα προβάλλεται η επιθυμία τους το άτομο να ήταν ακόμη μαζί τους.

26 Οκτωβρίου 2010 · 🌐

makari i pini na itan arketi na mporouse na mas ferei pisw ton an8rwpo p xasame, p toso mas leipei k toso agapame.... toulaxiston niw8oume dikaiwsi... afto einai to elaxisto p mporousan na prosferoun stin mana t p emeine xwris oneira k zwi!!

PHILENEWS.COM

**Δια βίου φυλάκιση για τον 21χρονο
φονιά του νεαρού Σταύρου Γεωργίου**

Phileleftheros is a local newspaper in Cyprus that provides Cyprus news, περιοδικά, Culture Cyprus, Cyprus news events, cinema, rally, sports,...

Εικόνα 6: Σελίδα Εις Μνήμη

Στην Εικόνα 6 φαίνεται πως δημιούργησαν τη συγκεκριμένη σελίδα μνήμης για να μνημονεύσουν την τραγωδία για τον χαμό του αγαπημένου τους προσώπου, αλλά και για να εκφράσουν τη λύτρωσή τους για την απόφαση που πήρε το δικαστήριο. Η συγκεκριμένη σελίδα είναι δημόσια και όχι ιδιωτική και αυτό συνεπάγεται πως οποιοσδήποτε έχει τη δυνατότητα να βρει τη σελίδα και ταυτόχρονα μπορεί να δει τα άτομα που είναι στην ομάδα, αλλά και τις δημοσιεύσεις που έχουν κάνει. Το γεγονός πως το άτομο δολοφονήθηκε σε συνάρτηση με το ότι η σελίδα είναι δημόσια και όχι ιδιωτική, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα μέλη της στενής οικογένειας δημιούργησαν αυτή τη σελίδα συνειδητά, προκειμένου να δρέψουν και κοινωνική υποστήριξη γι' αυτό το τραγικό γεγονός, εφόσον η συνομιλία και η ανταλλαγή σκέψεων και συναισθημάτων μπορεί να αποβεί σημαντικά ωφέλιμη για τα άτομα που θρηνούν. Επιπρόσθετα, αναδεικνύεται πως οι άνθρωποι, με το πέρασμα των χρόνων, άρχισαν να αισθάνονται πιο ελεύθεροι να εκφράσουν τον πόνο τους και να στείλουν μηνύματα στις/ους νεκρές/ούς, σε αυτούς τους εικονικούς χώρους, όπου διαλύονται οι παραδοσιακές γραμμές μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού θρήνου (Arthur, 2015). Επομένως, μέσα από τις σελίδες μνήμης δημιουργείται μια ψηφιακή μεταθανάτια ζωή για όσους θέλουν να ξέρουν ότι έχουν την ελευθερία να αναλογιστούν τις εμπειρίες τους από κοινού σε δύσκολες στιγμές.

Επιπρόσθετα, είναι ένας τρόπος για να κρατάμε ένα αγαπημένο μας πρόσωπο ζωντανό, έστω και σε μικρό βαθμό.

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη σελίδα μνήμης, φαίνεται πως οι φίλες/οι και συγγενείς του ατόμου εισέρχονται σε αυτό τον χώρο για να θρηνήσουν την απώλεια του αγαπημένου τους προσώπου. Ένα άτομο αναφέρει στη συγκεκριμένη σελίδα:

«Υπάρχει ένας πόνος, πόνος καρδιάς... Που τον νιώθεις ως το κόκκαλο..
Είναι ο πόνος του πένθους, ο πόνος του να χάσεις κάποιον που αγαπούσες με
όλη την δύναμη της ψυχής σου».

Αυτό το απόσπασμα υποδηλώνει πως η σελίδα μνήμης είναι ένας χώρος, όπου οι άνθρωποι εισέρχονται για να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, την αγάπη τους, αλλά και τη νοσταλγία τους για την εποχή που το άτομο που απεβίωσε ήταν ζωντανό. Ταυτόχρονα, οι χρήστ(ρι)ες μοιράζονται και προσωπικές πληροφορίες με τον αποθανόντα από τη συνεχιζόμενη ζωή τους (Brubaker & Hayes, 2011), για παράδειγμα κάποια/ος αναφέρει:

«Σήμερα έχω τα γενέθλια μου και ήθελα να ήσουν μαζί μου να τα περνούσαμε παρέα. Να ξέρεις σε σκέφτομαι συνέχεια. Μου λείπεις.....».

Στη συγκεκριμένη σελίδα, εκτός από τα μηνύματα που αναρτούν οι χρήστ(ρι)ες, δημοσιεύουν φωτογραφίες, αλλά και τραγούδια αφιερώνοντάς τα στο αποθανόν άτομο. Το Facebook, αλλά και γενικότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είναι ημι-δημόσια φόρουμ, όπου οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να απευθύνονται σε μια κοινότητα ατόμων (Brubaker & Hayes, 2011). Ωστόσο, τα σχόλια στη συγκεκριμένη σελίδα μνήμης σπάνια απευθύνονται στα μέλη της ομάδας. Τα περισσότερα σχόλια απευθύνονται στο άτομο που έχει αποβιώσει. Τα σχόλια που απευθύνονται στην ομάδα φαίνεται πως έχουν ενημερωτικό περιεχόμενο, δηλαδή μοιράζονται πρακτικές πληροφορίες (Marwick & Ellison, 2012), όπως για παράδειγμα πληροφορίες για το μνημόσυνο, αλλά και για να ενημερώσουν για το πότε θα γίνονταν κάποιες δίκες, εφόσον το συγκεκριμένο άτομο που απεβίωσε είχε δολοφονηθεί. Μέσα από αυτά αποδεικνύεται πως οι σελίδες μνήμης δίνουν την αίσθηση μιας κοινότητας, καθώς δίνουν τη δυνατότητα να μοιραστεί κανείς ανοιχτά τα συναισθήματα και τις σκέψεις της/του, επιτρέποντας τον ομαδικό θρήνο. Αυτός ο δημόσιος «τόπος» γίνεται ένα «ασφαλές» καταφύγιο, όπου το τραύμα και ο πόνος μπορεί

να εκφραστεί ιδιωτικά, στο υποστηρικτικό πλαίσιο μιας κοινότητας άλλων θυμάτων, στον ευρύτερο κόσμο (Arthur, 2015).

Παρόλα αυτά, το γεγονός πως η συγκεκριμένη σελίδα δεν διαφέρει δομικά από άλλες σελίδες στο Facebook, αλλά και το γεγονός ότι προτρέπει τις/τους διαχειρίστριες/ιστές των ομάδων να κοινοποιούν οποιεσδήποτε εμπορικές ή επιχειρηματικές συνεργασίες (βλέπε Εικόνα 7), μας κάνει να αντιληφθούμε πως ούτε αυτές οι σελίδες δεν εξαιρούνται

Για τους φίλους και την οικογένεια

Αν θέλετε να δημιουργήσετε έναν άλλον χώρο όπου θα μπορούν οι χρήστες του Facebook να μοιράζονται αναμνήσεις από το αγαπημένο σας πρόσωπο, προτείνουμε να δημιουργήσετε μια [ομάδα](#).

Μάθετε πώς μπορείτε να [ζητήσετε τη μετατροπή ενός λογαριασμού σε "εις μνήμην"](#) ή την [αφαίρεση](#) του λογαριασμού ενός αποθανόντος από το Facebook.

Σημείωση: Προτείνουμε στους διαχειριστές των ομάδων να κοινοποιούν οποιεσδήποτε εμπορικές ή επιχειρηματικές συνεργασίες, καθώς και να ενημερώνουν την ομάδα αν υπάρξει κάποια σχετική αλλαγή. Μπορείτε να ενημερώσετε την ομάδα αλλάζοντας την περιγραφή της ομάδας και αναρτώντας μια [ανακοίνωση](#).

Εικόνα 7: Δημιουργία Σελίδας Μνήμης

από τη σφαίρα της εμπορευματοποίησης. Επομένως, εφόσον ισχύουν τα ίδια με τις «κανονικές» σελίδες ως προς τη διαφήμιση, αυτό σημαίνει ότι επαληθεύεται η κριτική του Karppi (2018). Δηλαδή οι νεκρές/οί χρηστ(ρι)ες υποτάσσονται σε διαδικασίες διαδικτυακές θλίψης, προκειμένου αυτές οι σελίδες να ελκύουν την προσοχή των ζωντανών. Ως αποτέλεσμα μετατρέπονται τα δεδομένα των χρηστ(ρι)ών σε συστάδες πληροφοριών που είτε προσφέρονται σε τρίτους, είτε αξιοποιούνται από την ίδια την πλατφόρμα και ακολούθως, αποφέρουν κέρδος στην πλατφόρμα. Είναι γεγονός πως οι πλατφόρμες θα μπορούσαν να έχουν διαφορετική πολιτική γι' αυτές τις σελίδες, αν ενδιαφέρονταν μόνο να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των ανθρώπων, όσον αφορά τη ψηφιακή μνήμη και τον συλλογικό θρήνο.

6.4 Αντιλήψεις των χρηστ(ρι)ών

Ο Smith (2016) υποστηρίζει ότι είναι σημαντικό να αντιληφθούμε πως ο θάνατος είναι κάτι αναπόφευκτο στη ζωή μας. Όλες/οι οι συμμετέχουσες/οντες κατανοούν πως ο θάνατος είναι απόλυτα φυσιολογικός, παρόλα τα αρνητικά συναισθήματα που επιφέρει στους ανθρώπους. Ωστόσο, οι απόψεις για τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα δίστανται. Υπάρχουν άτομα που είναι υπέρ αυτών των πρακτικών, υπάρχουν άτομα που είναι ενάντια και κατακρίνουν αυτές τις πρακτικές, ωστόσο υπάρχουν και

άτομα που δεν επιθυμούν να χρησιμοποιούν αυτές τις πρακτικές, αλλά δεν τις κατακρίνουν.

6.4.1 Άτομα με εμπειρία – Σκοπός δημιουργίας «εις μνήμην» λογαριασμό – σελίδας μνήμης

Μια συμμετέχουσα είχε μετατρέψει τον λογαριασμό του συζύγου της σε «εις μνήμην» για να διατηρήσει με αυτόν τον τρόπο τη μνήμη του. Χαρακτηριστικά ανέφερε:

«Είναι κρίμα για κάποιον άνθρωπο, ο οποίος χάνεται, να χάνεται και ο λογαριασμός του» (Σ.2).

Σκοπός του συγκεκριμένου λογαριασμού είναι να έχουν τη δυνατότητα οι φίλες/οι του, εάν το επιθυμούν, να μπορούν να αναρτήσουν οτιδήποτε έχει σχέση με τον σύζυγό της. Αυτό αποδεικνύει πως οι συγκεκριμένοι λογαριασμοί αποτελούν έναν εναλλακτικό χώρο για να διατηρούν τη μνήμη της/ου νεκρής/ού (Robert & Vidal, 2000). Είναι ένα μέσο το οποίο βοηθάει τις/ους πενθούσες/ντες να την/ον θυμούνται και ταυτόχρονα τους δίνεται η δυνατότητα να μοιράζονται τις αναμνήσεις τους για το άτομο που έχει φύγει από τη ζωή. Επίσης, η συμμετέχουσα ανέφερε πως μετέτρεψε τον λογαριασμό σε «εις μνήμην», προκειμένου να ενημερώνει τις/τους φίλες/ους του για τα μνημόσυνα. Μέσα από αυτό κατανοούμε πως τα ΜΚΔ είναι ένας άμεσος και εύκολος τρόπος για την ανταλλαγή ενημερωτικών πληροφοριών, όπως μνημόσυνα, κηδείες κτλ. (Marwick & Ellison, 2012). Ωστόσο, δεν είναι μόνο αυτοί οι λόγοι για τους οποίους κάποια/ος μετατρέπει τους λογαριασμούς σε «εις μνήμην» ή δημιουργεί σελίδες εις μνήμην. Σύμφωνα με την άλλη συμμετέχουσα σκοπός της συγκεκριμένης σελίδας είναι να καταφέρει να διοργανώνει μία ημέρα του χρόνου επιμορφωτική εκδήλωση, όσον αφορά τον προληπτικό έλεγχο της μοτοσυκλέτας, καθώς και άλλες ενημερωτικές πληροφορίες που σχετίζονται με την ασφάλεια των μοτοσυκλετιστών, λόγω του ότι το αγαπημένο της άτομο είχε χάσει τη ζωή του με την μοτοσυκλέτα. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Μέσω της σελίδας θέλω το συγκεκριμένο άτομο να σταθεί προπομπός για τους επόμενους, γιατί πραγματικά η μοτοσυκλέτα θέλει προσοχή» (Σ.13).

Ταυτόχρονα, μέσω της σελίδας έχει και ως στόχο την παροχή βοήθειας για την κάλυψη βασικών αναγκών των ανθρώπων, διότι το αγαπημένο της πρόσωπο είχε ταλαιπωρηθεί πολύ στη ζωή του. Μέσα από αυτά αντιλαμβανόμαστε πως αυτές οι σελίδες λειτουργούν

ως μέσα κινητοποίησης, προκειμένου να συμβάλουν στην ενημέρωση, επιμόρφωση και βοήθεια των ανθρώπων, όταν ο θάνατος των ατόμων γίνεται με άδικο τρόπο. Οι δύο συμμετέχουσες ανέφεραν πως δεν τίθεται θέμα παραβίασης της ιδιωτικότητας των ατόμων μέσω των συγκεκριμένων λογαριασμών και σελίδων. Αυτό συμβαίνει διότι στη μία περίπτωση διατηρείται ο λογαριασμός που είχε δημιουργήσει το άτομο προτού πεθάνει και με αυτόν τον τρόπο διατηρείται η μνήμη του και το σημαντικό είναι ότι δεν έχουν αναρτηθεί πληροφορίες, οι οποίες να παραβιάζουν με κάποιο τρόπο την ιδιωτικότητα του ατόμου. Επίσης, ούτε στη σελίδα μνήμης δεν παραβιάζεται η ιδιωτικότητα του ατόμου, λόγω του ότι η συμμετέχουσα ανέφερε πως στη συγκεκριμένη σελίδα δεν έχει αναφέρει προσωπικές πληροφορίες του ατόμου που έχει πεθάνει, απλά η σελίδα δημιουργήθηκε εις μνήμην του ατόμου. Όσον αφορά το εάν η εμπειρία του θανάτου και της θλίψης είναι δημόσιο ή ιδιωτικό θέμα, αναφέρθηκε πως η θλίψη είναι ένα ιδιωτικό θέμα. Το γεγονός ότι διατηρείς ένα λογαριασμό «εις μνήμην», απλά και μόνο για να διατηρείς τις αναμνήσεις του ατόμου που έχει φύγει από τη ζωή, δεν σημαίνει πως η θλίψη σου γίνεται δημόσια.

«Η θλίψη σου έρχεται όταν πας στο σπίτι σου και κλείσεις την πόρτα του σπιτιού σου, τότε έρχονται τα συναισθήματά σου» (Σ.2).

Μέσα από φαίνεται πως οι συγκεκριμένες συμμετέχουσες αντιλαμβάνονται τη θλίψη ως ένα ιδιωτικό θέμα, το οποίο βιώνει ο κάθε άνθρωπος όταν βρίσκεται μόνος του. Ταυτόχρονα, δε φαίνεται να συσχετίζουν τη θλίψη με την διαδικτυακή θλίψη – λογαριασμοί «εις μνήμην» και σελίδες μνήμης – γι' αυτό δεν μπορούν να διακρίνουν τις προβληματικές πτυχές της μεταθανάτιας ψηφιακής παρουσίας και ταυτότητας – παραβίασης της ιδιωτικότητας της/του νεκρής/ού. Σε αυτό το σημείο ερχόμαστε να αναρωτηθούμε εάν η ίδια η οικογένεια της/του νεκρής/ού παραβιάζει την ιδιωτικότητα της/του.

6.4.2 Άτομα χωρίς εμπειρία – Μνημόνευση ή Διαγραφή του λογαριασμού;

Οι αντιλήψεις των χρηστ(ρι)ών, που δεν είχαν την εμπειρία με την μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα, ποικίλουν. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως λίγες/οι εκ των συμμετεχόντων γνώριζαν τι είναι αυτές οι σελίδες και οι λογαριασμοί. Ωστόσο, η δημοσιοποίηση για τον χαμό κάποιου ατόμου στα ΜΚΔ δεν αποτελεί πλέον θέμα ταμπού, εφόσον παρατηρήθηκε ότι:

«υπάρχει αρκετό περιεχόμενο με αναρτήσεις όταν κάποιο άτομο χάνεται και ταυτόχρονα εκφράζονται συλλυπητήρια μέσα σε αυτούς τους χώρους» (Σ.1).

Οι περισσότερες/οι εκ των συμμετεχόντων προτιμούν οι λογαριασμοί τους να διαγραφούν μετά τον θάνατό τους.

«Αν και είμαι ένα άτομο της τεχνολογίας, όσον αφορά το κομμάτι των social media δεν είναι κάτι το οποίο με εκφράζει ιδιαίτερα και δεν μου αρέσει να κοινοποιώ πράγματα προσωπικά μου σε εκείνο τον χώρο. Κάποιος που θέλει να με θυμάται ίσως έχει και άλλους τρόπους, παρά μέσω μιας σελίδας» (Σ.6).

Κάποιοι άλλοι τονίζουν πως είναι αχρείαστο για τον άνθρωπο που μένει πίσω να διαχειρίζεται τέτοιου είδους σελίδες και λογαριασμούς, διότι με αυτόν τον τρόπο δεν βοηθάει το άτομο να προχωρήσει. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν και άτομα που θα ήθελαν οι λογαριασμοί τους να παραμείνουν ή να δημιουργηθεί μια σελίδα εις μνήμην τους, μετά τον θάνατό τους, λόγω του ότι με αυτόν τον τρόπο θα συνεχίσουν να υπάρχουν, προκειμένου να μην ξεχαστούν. Είναι ένας τρόπος για να τις/τους θυμούνται (Brubaker & Hayes, 2011) και να τις/τους κρατούν ζωντανές/ούς. Μια εκ των συμμετεχουσών/όντων ανέφερε:

«θα ήθελα να παραμείνει ο λογαριασμός μου γιατί είναι κάτι δικό μου, το οποίο είχα δημιουργήσει όσο ήμουν εν ζωή» (Σ.8).

Επομένως, με το να διαγράψει κανείς τον λογαριασμό ενός ατόμου είναι σαν να διαγράφει κάποιες από τις στιγμές που είχε ζήσει το συγκεκριμένο άτομο. Είναι σαν να διαγράφει κανείς φωτογραφίες σου με το συγκεκριμένο άτομο. Παρόλα αυτά, υπήρχε κάποιος ο οποίος δεν είχε προτίμηση ως προς το να διαγραφούν ή να παραμείνουν οι λογαριασμοί του στα ΜΚΔ, λόγω του ότι επιθυμεί να αφήσει τα δικά του άτομα να αποφασίσουν. Όσον αφορά τα άτομα που ήθελαν να παραμείνουν οι λογαριασμοί τους ή να δημιουργηθεί μια σελίδα εις μνήμην τους, τα άτομα που θα ήθελαν να τους διαχειρίζονται είναι μέλη της οικογένειάς τους, όπως τα αδέρφια ή κοντινοί τους φίλες/οι.

6.4.2.1 Θετικά/Αρνητικά της διαδικασίας της μνημόνευσης

Η ψηφιακή μεταθανάτια ταυτότητα και παρουσία προβλημάτισε τους συμμετέχοντες, ωστόσο μπόρεσαν να αιτιολογήσουν τον θετικό αντίκτυπο που μπορεί να επιφέρει στα άτομα. Παρόλα αυτά, επεσήμανα και τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει.

Σύμφωνα με τους Brubaker κ.ά. (2013), το διαδικτυακό πένθος παρουσιάζει προκλήσεις για τα άτομα που δεν θρηνούν ή θρηνούν με διαφορετικό τρόπο. Κάποιες/οι δήλωσαν ότι η μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα:

«είναι σαν επέκταση, γενικά της τεχνολογίας σε όλες τις πτυχές της ζωής μας. Από την στιγμή που υπάρχει ο λογαριασμός, η εταιρεία σου δίνει την δυνατότητα να το μετατρέψεις έτσι, παρέχοντας με αυτό τον τρόπο ακόμη μια δυνατότητα της τεχνολογίας για να την χρησιμοποιήσεις» (Σ.6).

Άλλες/οι υποστήριξαν πως αυτοί οι λογαριασμοί και οι σελίδες δημιουργούνται για να τιμήσουν και να μην ξεχάσουν την/τον νεκρή/ό:

«δημιουργούνται αυτοί οι λογαριασμοί για να νιώθουν ότι ίσως το άτομο είναι κοντά τους, ότι είναι ακόμη εδώ, να μην νιώθουν τόσο έντονη την απώλεια» (Σ.7).

Επίσης, θεωρούν πως:

«ίσως είναι ένας τρόπος για να διατηρούν τις αναμνήσεις του νεκρού ατόμου...., τις φωτογραφίες του» (Σ.4).

Άλλες/οι πρόσθεσαν πως είναι μια άλλη δίοδος

«για να δεχθούν συλλυπητήρια, παρά τηλεφωνικά, λόγω του ότι τις πρώτες μέρες τα άτομα μπορεί να μην είναι έτοιμα να μιλήσουν» (Σ.1)

και ταυτόχρονα είναι ένας τρόπος για να μοιραστούν πρακτικές πληροφορίες, όπως για το μνημόσυνο, την κηδεία κτλ.

Ωστόσο, υπήρξαν και άτομα που δεν μπορούσαν να κατανοήσουν γιατί ένα τόσο προσωπικό θέμα δημοσιοποιείται και προβάλλεται στα ΜΚΔ, κάτι το οποίο τους προβλημάτισε. Κάποια ανέφερε:

«δεν υπάρχει λόγος να υπάρχουν αυτές οι σελίδες» (Σ.1).

Ένας άλλος είπε:

«δεν γνωρίζω γιατί δημιουργούνται αυτές οι σελίδες, αλλά θεωρώ ότι ο κόσμος τα τελευταία χρόνια, προσπαθεί να πάμε όσο πιο διαδικτυακά γίνεται. Δηλαδή να φύγουμε από την πραγματική ζωή και να μεταφερθούμε όλοι σε ένα ψηφιακό κόσμο» (Σ.9),

κάτι το οποίο θεωρεί απειλή και το οποίο τον προβληματίζει. Σε συνάρτηση με αυτό, άλλοι προβληματισμοί που αναδείχθηκαν μέσα από τις συνεντεύξεις είναι ότι αρκετές/οι εκ των συμμετεχόντων χαρακτήρισαν αυτές τις πρακτικές αχρείαστες, εξηγώντας πως αυτή η διαδικασία, να ελέγχει κανείς και να διαχειρίζεται τις σελίδες ή τους λογαριασμούς «εις μνήμην», δεν βοηθάει τις/τους πενθούσες/όντες να προχωρήσουν την ζωή τους. Κάποιες/οι άλλες/οι σχολίασαν ότι:

«είναι παράξενο να βλέπεις ότι υπάρχουν σελίδες ατόμων που δεν είναι εν ζωή» (Σ.5)

και ταυτόχρονα αναρωτιούνταν:

«γιατί να αφήνεις ένα τέτοιο λογαριασμό να υπάρχει στο Facebook; Γιατί να τον αφήσεις να υπάρχει και να το βλέπει ο καθένας;» (Σ.4).

Άλλα δύο ζητήματα που προέκυψαν αφορούν την παραβίαση της ιδιωτικότητας της/του νεκρής/ού, καθώς και το εάν ένα τόσο ευαίσθητο και προσωπικό θέμα πρέπει να προβάλλεται σε ένα τόσο δημόσιο φόρουμ. Οι αντιλήψεις για το ζήτημα της παραβίασης της ιδιωτικότητας της/του αποθανούσας/όντα, κατέληγαν στο εάν παραβιαζόταν η ιδιωτικότητα της/του όταν η σελίδα ή ο λογαριασμός «εις μνήμην» είχε δημιουργηθεί χωρίς να το είχε ζητήσει η/ο αποθανούσα/ών όσο ήταν εν ζωή. Από την άλλη πλευρά, κάποια άτομα υποστήριζαν πως:

«δεν παραβιάζεται η ιδιωτικότητα του ατόμου γιατί είναι κάτι όπου έτσι ένωσε κάποιο δικό του άτομο και θα ήθελε με αυτό τον τρόπο να τον θυμούνται» (Σ.10).

Ωστόσο, αυτό εξαρτάται από τις πληροφορίες που δίνονται προς τα έξω. Δηλαδή, αν βγαίνουν πληροφορίες, οι οποίες το άτομο που απεβίωσε δεν θα ήθελε να προβληθούν σε ένα τόσο δημόσιο φόρουμ, τότε παραβιάζεται η ιδιωτικότητα του ατόμου.

6.4.2.2 Ιδιωτική και Δημόσια Σφαίρα

Είναι γεγονός ότι η ύπαρξη της μεταθανάτιας ψηφιακής παρουσίας και ταυτότητας εντείνει ακόμη περισσότερο τη σύγχυση εάν η εμπειρία του θανάτου και της θλίψης πρέπει να βιώνεται δημόσια ή ιδιωτικά. Οι περισσότερες/οι συμμετέχουσες/όντες τόνισαν ότι αυτό εξαρτάται από το κάθε άτομο ξεχωριστά, ανεξαρτήτως των προσωπικών τους απόψεων:

«Έναν άτομο, το οποίο του αρέσει να εξωτερικεύει συνέχεια τα συναισθήματα του και βλέπεις ότι είναι ενεργός στα κοινωνικά του δίκτυα, μπορεί να νιώθει ότι μοιράζοντας τα συναισθήματα του μπορεί να απαλύνει πιο εύκολα τον πόνο του» (Σ.6).

Ωστόσο, οι περισσότερες/οι από τις/τους συμμετέχουσες/όντες έχουν την ανάγκη να το βιώνουν πιο προσωπικά, διότι είναι ένα θέμα πολύ προσωπικό:

«Προσωπικά εγώ δεν θα ήθελα να το κινητοποιήσω τόσο πολύ, αλλά δεν είναι κάτι το οποίο κατηγορώ, όταν το βλέπω να γίνεται ή με ξινίζει ή με απασχολεί» (Σ.6).

«Προσωπική μου άποψη είναι να το κρατάς εκτός, δεν χρειάζεται ο οποιοσδήποτε να ξέρει τι συμβαίνει στο σπίτι σου γιατί είναι κάτι προσωπικό η θλίψη σου, αλλά δεν μπορώ να κατακρίνω το γεγονός ότι συμβαίνει, διότι ο καθένας είναι ξεχωριστός» (Σ.9).

Σε αντίθεση, κάποιες/οι άλλες/οι ήταν απόλυτες/οι πως η εμπειρία του θανάτου και της θλίψης είναι ένα ιδιωτικό θέμα και δεν θα έπρεπε να προβάλλεται στα ΜΚΔ, χαρακτηριστικά αναφέρθηκε:

«εννοείται πως πρέπει να βιώνεται ιδιωτικά» (Σ.12).

Ωστόσο, η δημοσιοποίηση για τον χαμό κάποιου ατόμου στα ΜΚΔ, πλέον δεν αποτελεί ταμπού για την κοινωνία, παρόλο που αυτός ο δημόσιος χαρακτήρας των συγκεκριμένων σελίδων μπορεί να θεωρηθεί παρεμβατικός για όσους προτιμούν τις πιο ιδιωτικές μορφές πένθους και θλίψης (Brubaker et al., 2013). Κάθε άνθρωπος μπορεί να εκφραστεί με διαφορετικούς τρόπους, ως επακόλουθο η τεχνολογία προσέφερε στον άνθρωπο νέα μέσα για να εκφραστεί και να θρηνήσει, αλλά δεν έχει αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο θρηνούν οι άνθρωποι – ο πόνος παραμένει πάντα ο ίδιος.

6.4.2.3 Σφαίρα της Εμπορευματοποίησης – Εικονική Πραγματικότητα

Οι συμμετέχουσες/όντες βλέποντας από μια κριτική οπτική τη διαδικασία της μνημόνευσης, κατέληξαν πως οι πλατφόρμες εισήγαγαν τον θάνατο και τη διαδικασία του πένθους στη σφαίρα την εμπορευματοποίησης για το δικό τους κέρδος.

«Είδαν ότι υπάρχει ανάγκη του κόσμου να εκφραστεί και από την στιγμή που εκφράστηκε ήδη ο κόσμος, εισήγαγαν και αυτόν τον τρόπο μέσα στον θρήνο, προκειμένου να πλουτίσουν» (Σ.7).

Κάποια άλλη αναφέρει:

«Εκμεταλλεύονται την ανάγκη του κόσμου, την ευαισθησία και τον πόνο του, για να βγάλουν χρήματα» (Σ.8).

Αυτό επιτυγχάνεται με το ότι:

1 «Συνεχίζεται η παραγωγή υλικού αλληλεπίδρασης, άρα συνεχίζεται και το ζήτημα της παραγωγής υλικού και ακολούθως το κέρδος της εταιρείας» (Σ.1).

Επομένως, οι πλατφόρμες είδαν πως υπάρχει η ανάγκη του κόσμου να εκφραστεί, ως αποτέλεσμα προσέφεραν νέα μέσα στους ανθρώπους να εκφραστούν. Φαίνεται πως οι πλατφόρμες χρησιμοποιούν την/τον νεκρή/ό, αλλά και αυτή την ανάγκη του κόσμου ως ένα εργαλείο προκειμένου να τους αποφέρει έσοδα. Εκτός αυτού, ένα άλλο θέμα που προέκυψε είναι οι πλατφόρμες προσφέρουν αυτές τις πρακτικές στις/στους χρήστ(ρι)ες για να δείξουν ότι σέβονται τους πελάτες της, ικανοποιώντας, τις ανάγκες του:

«Η σχέση εμπιστοσύνης του χρήστη με την εταιρεία, άρα με τη συγκεκριμένη πολιτική η εταιρεία δείχνει επίσης, πως σέβεται τους πελάτες της, ικανοποιώντας τους, την συγκεκριμένη ανάγκη» (Σ.1).

Πέραν των πιο πάνω, οι συμμετέχουσες/οντες κλήθηκαν να δουν και να σχολιάσουν το βίντεο που δημοσιεύθηκε πριν από περίπου ενάμιση χρόνο, όπου μια μητέρα είχε «συναντήσει» ξανά τη νεκρή της κόρη, χάρη στην εικονική πραγματικότητα. Παρόλη τη συγκίνηση που προκάλεσε το συγκεκριμένο βίντεο σε μια συμμετέχουσα, όλες/οι οι υπόλοιπες/οι κατέκριναν αυτό το ανατριχιαστικό βίντεο. Καμία/κανείς δεν μπόρεσε να δικαιολογήσει γιατί κάποια/ος να μπει σε αυτήν τη διαδικασία.

«Νιώθω ότι δεν το τραβάει ο οργανισμός μου να το ζήσω ξανά τούτο το σενάριο» (Σ.6).

Χαρακτήρισαν την εικονική πραγματικότητα ως κάτι ψεύτικο, το οποίο δεν μπορεί να αντικαταστήσει την πραγματική ζωή. Εάν κάποια/ος θέλει να φέρει στην μνήμη του αναμνήσεις του ατόμου που έχει πεθάνει:

«σίγουρα θα έχει κάποιες φωτογραφίες του παιδιού του και βίντεο» (Σ.12).

Επομένως, δεν χρειάζεται να μπει σε αυτή τη μη πραγματική διαδικασία, διότι της/του δημιουργούνται προσδοκίες.

«Έζησες πραγματικές στιγμές μαζί του, κράτα τις αυτές και προχώρα» (Σ.7).

«Δεν μπορείς να αντικαταστήσεις τα πάντα, μέσω του διαδικτύου, ειδικά έναν άνθρωπο» (Σ.8).

Γενικά, το συγκεκριμένο βίντεο ανέδειξε προβληματικές πτυχές της εικονικής πραγματικότητας. Μέσα από αυτή τη διαδικασία δημιουργούνται νέα συναισθήματα, νέες προσδοκίες και ταυτόχρονα

«μπορεί να σου δημιουργηθεί εμμονή και θα θέλεις συνέχεια να μπαίνεις σε αυτή την διαδικασία» (Σ.5).

Με αποτέλεσμα να χειροτερεύει κανείς ψυχολογικά γιατί τη στιγμή που κανείς ξεκινά να προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα, επαναφέρει τέτοιες αναμνήσεις και ανακινεί την ίδια διαδικασία. Ως αποτέλεσμα υπάρχει η ανησυχία και ο φόβος να μη χαθεί τελικά ο φυσικός κόσμος και να ζούμε σε ένα ψηφιακό κόσμο.

7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

7.1 Συμπεράσματα

Η ψηφιακή μεταθανάτια παρουσία και ταυτότητα άρχισε να εισέρχεται δειλά στην καθημερινότητά μας. Τα ΜΚΔ προσέφεραν νέα κανάλια για να εκφράσουν οι άνθρωποι την θλίψη και τον πόνο τους. Ωστόσο, «πώς διαμεσολαβούν και κατασκευάζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα» και ποια είναι η άποψη των χρηστ(ρι)ών; Σύμφωνα με τις πολιτικές των ΜΚΔ, το διαδίκτυο αποτελεί έναν χώρο σκόπιμης μνημόνευσης, ωστόσο η κάθε πλατφόρμα διαφέρει ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και πλαισιώνει το θέμα. Το Instagram, το LinkedIn και ιδιαίτερα το Facebook, παρουσιάζουν πιο ευνοϊκά τη διαδικασία της μνημόνευσης έναντι της διαγραφής. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο πλαισιώνουν τη διαδικασία της μνημόνευσης και τη διαδικασία της διαγραφής. Για παράδειγμα, στις πολιτικές των – Facebook, Instagram, LinkedIn – προτάσσεται η επιλογή της μνημόνευσης και έπειτα η επιλογή της ακύρωσης του λογαριασμού. Ταυτόχρονα, το Facebook και το Instagram δεν απαιτούν νομικά αποδεικτικά στοιχεία, για να μετατραπεί ο λογαριασμός ενός νεκρού ατόμου σε «εις μνήμην», ενώ για να διαγραφεί απαιτείται. Αυτό οφείλεται στο ότι και οι δύο οι πλατφόρμες ανήκουν στην ίδια εταιρεία, άρα ακόμη και αυτές οι πολιτικές ορίζονται από τις ευρύτερες επιδιώξεις των μεγαλοεταιριών. Ως εκ τούτου, επαληθεύεται η κριτική του Karppi (2018), ότι δηλαδή οι πλατφόρμες εισήγαγαν ένα τόσο ιδιωτικό θέμα στη σφαίρα της εμπορευματοποίησης, προκειμένου να κερδοφορήσουν. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει για το Twitter, διότι προσφέρει μόνο την επιλογή της διαγραφής. Αυτό συμβαίνει διότι το Twitter είναι το λιγότερο εμπορευματοποιημένο μέσο σε σχέση με τα άλλα και γι' αυτό δεν εισήγαγε ακόμη την πολιτική της μνημόνευσης. Επομένως, τέτοιοι λογαριασμοί είναι σπατάλη για τη συγκεκριμένη πλατφόρμα. Επίσης, ούτε οι σελίδες εις μνήμη του Facebook, εξαιρούνται από τη σφαίρα της εμπορευματοποίησης, διότι δεν διαφέρουν δομικά από άλλες σελίδες στο Facebook και ταυτόχρονα ισχύουν οι ίδιες πολιτικές με τις «κανονικές» σελίδες ως προς τη διαφήμιση – επαληθεύεται και πάλι η κριτική του Karppi (2018). Σύμφωνα με τους Marwick and Ellison (2012), ο ίδιος ο ιστότοπος – το Facebook – περιορίζει και διαμορφώνει τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να αλληλεπιδρούν οι χρηστ(ρι)ες. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει μόνο για το Facebook, αλλά και για τις άλλες πλατφόρμες.

Στη σύγχρονη κοινωνία η εκτεταμένη χρήση των ΜΚΔ, επέτρεψε στις ιδιωτικές ανησυχίες του θανάτου και του πένθους να διαπεράσουν τη δημόσια σφαίρα – μεταμοντέρνα αντίληψη (Walter, 1996) – με αποτέλεσμα να αρχίσει να καταρρίπτεται η διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού θανάτου. Τα ΜΚΔ αποτελούν το μέσο για την μετάβαση στη μεταμοντέρνα αντίληψη του θανάτου – πράγμα που άρχισε ήδη να γίνεται. Ως αποτέλεσμα, να εντείνονται ακόμη περισσότερο οι ανησυχίες για τα όρια του δημόσιου και ιδιωτικού θανάτου.

Είναι γεγονός πως ο θάνατος είναι κάτι το αναπόφευκτο στη ζωή μας (Smith, 2016), κάτι που όλοι οι συμμετέχουσες/οντες κατανόησαν. Ωστόσο, «πώς αντιλαμβάνονται οι χρήστ(ρι)ες τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία και ταυτότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης»; Τα άτομα που βίωσαν τη διαδικτυακή μνημόνευση έχουν μια θετικότερη στάση απέναντι στις συγκεκριμένες σελίδες/λογαριασμούς σε σχέση με τα άτομα που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία. Μέσα από τη συζήτηση με τα άτομα που έχουν βιώσει τη διαδικτυακή μνημόνευση, αναδείχθηκε πως οι σελίδες μνήμης δίνουν την αίσθηση μιας κοινότητας, εφόσον δίνουν τη δυνατότητα να εκφράσει κανείς τα συναισθήματα και τις σκέψεις, επιτρέποντας τον ομαδικό θρήνο. Οι συγκεκριμένοι λογαριασμοί/σελίδες αποτελούν έναν εναλλακτικό χώρο για να διατηρείται η μνήμη της/του νεκρής/ού (Robert & Vidal, 2000) και ταυτόχρονα είναι ένας άμεσος και εύκολος τρόπος για την ανταλλαγή ενημερωτικών πληροφοριών – μνημόσυνα (Marwick & Ellison, 2012). Αυτός ο δημόσιος «τόπος» γίνεται ένα «ασφαλές» καταφύγιο, όπου το τραύμα και ο πόνος μπορεί να εκφραστεί ιδιωτικά, στο υποστηρικτικό πλαίσιο μιας κοινότητας άλλων θυμάτων στον ευρύτερο κόσμο (Arthur, 2015). Πέραν αυτών, οι σελίδες μνήμης λειτουργούν και ως ενημερωτικές, επιμορφωτικές και ως μέσα κινητοποίησης, όταν το άτομο είχε φύγει με άδικο τρόπο, και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην παροχή βοήθειας σε άλλους ανθρώπους. Ωστόσο, οι απόψεις των ατόμων που δεν είχαν μια τέτοια εμπειρία δίστανται. Οι δύο ηλικιακές κατηγορίες των συμμετεχόντων (άνω και κάτω των 35), δεν είχαν διαφορετικές προσεγγίσεις, όπως αναμενόταν. Είναι γεγονός, πως το διαδικτυακό πένθος παρουσιάζει προκλήσεις για τα άτομα που δεν θρηνούν ή θρηνούν με διαφορετικό τρόπο (Brubaker et al., 2013). Από τη μία πλευρά αυτές οι σελίδες/λογαριασμοί είναι χρήσιμες – να μην ξεχάσουν την/τον νεκρή/ό και αποτελούν μια άλλη δίοδο επικοινωνίας για να δεχθούν συλλυπητήρια – και από την άλλη είναι αχρείαστες, εφόσον η διαδικασία να ελέγχει κανείς και να διαχειρίζεται τέτοιου είδους σελίδες/λογαριασμούς δεν βοηθάει τις/τους

πενθούσες/όντες να προχωρήσουν τη ζωή τους. Ωστόσο, η δημοσιοποίηση για τον χαμό κάποιου ατόμου στα ΜΚΔ, δεν αποτελεί θέμα ταμπού για την κοινωνία, παρόλο που για κάποιες/ους αυτό είναι ενοχλητικό (Brubaker et al., 2013). Οι συμμετέχουσες/οντες βλέποντας από μια κριτική οπτική τη διαδικασία της μνημόνευσης, κατέληξαν πως οι πλατφόρμες εισήγαγαν τον θάνατο και τη διαδικασία του πένθους στη σφαίρα της εμπορευματοποίησης για το δικό τους κέρδος. Ταυτόχρονα, διέκριναν ότι οι πλατφόρμες προσφέρουν αυτές τις πρακτικές στις/στους χρηστ(ρι)ες, για να δείξουν ότι σέβονται τους πελάτες της, ικανοποιώντας τις ανάγκες τους. Το πιο σημαντικό, οι συμμετέχουσες/οντες εξέφρασαν την ανησυχία και το φόβο τους να μην χαθεί τελικά ο φυσικός κόσμος και να ζούμε σε έναν ψηφιακό κόσμο. Με αποτέλεσμα ο θάνατος των ανθρώπων να χαθεί από το φυσικό κόσμο και να εισέλθει στον ψηφιακό κόσμο, κάτι το οποίο φαίνεται πως οι πλατφόρμες προσπαθούν με τον τρόπο τους να το υλοποιήσουν.

7.2 Περιορισμοί Έρευνας

Αρχικά, η έρευνα αυτή προέβλεπε το δείγμα της να ήταν μεγαλύτερο, τόσο με άτομα που είχαν την εμπειρία με σελίδες μνήμης ή/και λογαριασμούς «εις μνήμην», όσο και με άτομα που δεν είχαν την εμπειρία, αλλά δεν κατέστη εφικτό λόγω της ιδιαιτερότητας του θέματος. Συγκεκριμένα, η στρατολόγηση περισσότερων ατόμων που είχαν την εμπειρία δεν κατέστη εφικτή, λόγω της σπανιότητας αυτής της εμπειρίας στον γενικό πληθυσμό αλλά και της ευαίσθητης φύσης του ζητήματος.

7.3 Μελλοντική Έρευνα

Είναι γεγονός πως πλέον οι σχέσεις του ανθρώπου με το διαδίκτυο, και πιο συγκεκριμένα με τα ΜΚΔ, γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες, και τα όρια ανάμεσα στον φυσικό και τον ψηφιακό κόσμο περιπλέκονται. Θα έρθει η στιγμή που θα ζούμε μόνο στον ψηφιακό κόσμο; Τα ΜΚΔ θα αποτελούν διαδικτυακά μνημεία, εικονική συλλογή επιταφίων και ιστότοποι για μνημόσυνα; Όποια και αν είναι η μοίρα των ΜΚΔ, όλα αυτά δίνουν τροφή για περαιτέρω σκέψη. Ως εκ τούτου, δεν έχει τεράστιο ενδιαφέρον μόνο η καταγραφή της εξέλιξης των ΜΚΔ, αλλά και οι ευρύτερες ηθικές και κοινωνικές επιπτώσεις τέτοιων μορφών διαδικτυακής θλίψης. Ποια θα είναι τα όρια μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού θανάτου; Η μελλοντική έρευνα μπορεί να εμβαθύνει περισσότερο σε αυτά τα ερωτήματα: Τα ΜΚΔ και πιο συγκεκριμένα το Facebook θα αποτελεί στο μέλλον, ένα ψηφιακό

νεκροταφείο, παρά σαν ένας χώρος για τους ζωντανούς; και ποιες είναι οι ηθικές και οι κοινωνικές επιπτώσεις των μορφών διαδικτυακής θλίψης;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας αποτελεί και το επισφράγισμα των σπουδών, που ξεκίνησε πριν από τέσσερα χρόνια. Μέσα από την παρούσα έρευνα, αναδείχθηκε πως τα ΜΚΔ είναι ένα αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητάς μας που έχει εισβάλει σε πολλές πτυχές της ζωής μας, όπως ο θάνατος. Τα ΜΚΔ αποτελούν έναν χώρο σκόπιμης μνημόνευσης και προς όφελος των πενθούντων, αλλά και προς όφελος της πλατφόρμας. Ωστόσο, η συνεχιζόμενη εξέλιξη της τεχνολογίας επιφέρει προκλήσεις και προβληματισμούς στην κοινωνία. Οι σελίδες μνήμης και οι λογαριασμοί «εις μνήμην», είναι μια καινούργια υπηρεσία που δεν είναι τόσο διαδεδομένη στην κοινωνία, αλλά με την πάροδο των χρόνων σίγουρα θα αποτελέσει αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητάς μας. Αυτή η συνεχιζόμενη εξέλιξη της τεχνολογίας μας φέρνει αντιμέτωπους, με το φόβο και την ανησυχία να μην χαθεί τελικά η φυσική διάσταση και να ζούμε εξολοκλήρου στον ψηφιακό κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ariès, P. (1975). *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present* (Vol. 3). JHU Press.
- Arthur, P. L. (2015). Death in social media: the digital afterlife. *Memorialisation*, 43-61.
- Attig, T. (2004). Meaning of death seen through the lens of grieving. *Death Studies*, 28(4), 341-360.
- Brown, V. K., (2016). We calculated the year dead people on Facebook could outnumber the living. *Splinter* [Internet], 3 April. Available at: <https://splinternews.com/we-calculated-the-year-dead-people-on-facebook-could-ou-1793855143> [accessed 20 November 2021].
- Brubaker, J. R., & Hayes, G. R. (2011, March). “We will never forget you [online]”: An empirical investigation of post-mortem myspace comments. In *Proceedings of the ACM 2011 Conference on Computer Supported Cooperative Work* (p.123-132).
- Brubaker, J. R., Hayes, G. R., & Dourish, P. (2013). Beyond the grave: Facebook as a site for the expansion of death and mourning. *The Information Society*, 29(3), 152-163.
- Brubaker, J., Kivran-Swaine, F., Taber, L., & Hayes, G. (2012, May). Grief-Stricken in a crowd: The language of bereavement and distress in social media. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* (Vol. 6, No. 1).
- Church, S. H. (2013). Digital gravescapes: Digital memorializing on Facebook. *The Information Society*, 29(3), 184-189.
- Γαλάνης, Π. (2018). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα θεματική ανάλυση. *Archives of Hellenic Medicine/Arheia Ellenikes Iatrikes*, 35(3).
- Doka, K. J. (2017). Changes in Postmortem Identity and Grief. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 78(3), 314-326.
- Δασκαλάκη, Γ. (2009). Ανάλυση διαδικασιών επιλογής προσωπικού (Master's thesis).
- Facebook, (2022) ‘What will happen to my Facebook account if I pass away?’. Available at: <https://www.facebook.com/help/103897939701143> [accessed 24 January 2022].

- Facebook, “What Is a Legacy Contact and What Can They Do?”. Available at: https://www.facebook.com/help/1568013990080948?helpref=faq_content [accessed 24 January 2022].
- Giaxoglou, K. (2014). “RIP man...u are missed and loved by many”: entextualising moments of mourning on a Facebook Rest in Peace group site. *Thanatos*, 3(1), 10-28.
- Harrison, G., 2018. Online Graveyard How social media companies keeping up dead people’s profiles makes it impossible for relatives to deal with grief – with 50 million on Facebook alone. *The Sun Online* [Internet], 15 January. Available at: <https://www.thesun.co.uk/tech/5317765/social-media-dead-peoples-profiles/> [accessed 13 November 2021].
- Instagram, (2022) ‘How do I report a deceased person's account on Instagram?’ Available at: <https://help.instagram.com/264154560391256> [accessed 21 January 2022].
- Instagram, (2022) ‘What happens when a deceased person's Instagram account is memorialized?’ Available at: <https://help.instagram.com/231764660354188> [accessed 21 January 2022].
- Karppi, T. (2018). *Disconnect: Facebook’s affective bonds*. University of Minnesota Press.
- Kern, R., Forman, A. E., & Gil-Egui, G. (2013). RIP: Remain in perpetuity. Facebook memorial pages. *Telematics and Informatics*, 30(1), 2–10.
- LinkedIn, (2021) ‘Deceased LinkedIn Member,’ Available at: <https://www.linkedin.com/help/linkedin/answer/2842/deceased-linkedin-member?lang=en> [accessed 24 January 2022].
- Marwick, A., & Ellison, N. B. (2012). “There isn’t wifi in heaven!” Negotiating visibility on Facebook memorial pages. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(3), 378-400.
- Newsroom. (2020). «Συναντήθηκε» με τη νεκρή κόρη της μέσω εικονικής πραγματικότητας. *CNN Ελλάδα* [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ], 11 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: [«Συναντήθηκε» με τη νεκρή κόρη της μέσω εικονικής πραγματικότητας - CNN.gr](https://www.cnn.gr/story/entertainment/2020/02/11/synantithike-me-ti-nekre-korh-tis-meso-eykonikis-pragmatikotetas-cnn-gr) [πρόσβαση 26 Νοεμβρίου 2021].

- Öhman, C., & Floridi, L. (2017). The political economy of death in the age of information: A critical approach to the digital afterlife industry. *Minds and Machines*, 27(4), 639-662.
- Roberts, P., & Vidal, L. A. (2000). Perpetual care in cyberspace: A portrait of memorials on the Web. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 40(4), 521-545.
- Smith, W. (2016). Organizing Death: Remembrance and Re-collection. *Organization* 13(2), 225-244.
- Twitter, (2022) 'How to contact Twitter about a deceased family member's account'. Available at: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/contact-twitter-about-a-deceased-family-members-account> [accessed 24 January 2022].
- Walter, T. (1994). *The revival of death*. London: Routledge.
- Walter, T. (1996). Facing death without tradition. In *Contemporary issues in the sociology of death, dying and disposal* (pp. 193-204). Palgrave Macmillan, London.
- Walter, T. (2008). The Sociology of Death. *Sociology Compass*, 2(1), 317–336.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

8.1 Οδηγός Συνέντευξης

Ερωτήσεις για τα άτομα που είχαν αυτή την εμπειρία:

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που δεχθήκατε να λάβετε μέρος σε αυτήν την έρευνα και θα ήθελα να εκφράσω τα συλλυπητήρια μου για τον χαμό του αγαπημένου σας προσώπου. Κατανοώ πως ο θάνατος είναι ένα θέμα ευαίσθητο και συχνά θεωρείται ως ένα θέμα ταμπού για συζήτηση. Μέσα από τη συμμετοχή σας έχετε την ευκαιρία να μοιραστείτε τις εμπειρίες σας, αλλά και τους προβληματισμούς σας που προκύπτουν μέσα από τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία. Η απόφαση σας να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα είναι εθελοντική και θα παραμείνει ανώνυμη και κάθε πληροφορία που παρέχετε κατά την διάρκεια της έρευνας θα μείνουν εμπιστευτικές.

Εισαγωγικές ερωτήσεις:

Θα ήθελα να ξεκινήσω με κάποιες γενικές ερωτήσεις σχετικά με την απώλειά σας, για παράδειγμα, θα μπορούσατε να μου πείτε:

1. Ποια ήταν η σχέση σας με το άτομο που χάσατε;
2. Πριν πόσο καιρό συνέβηκε αυτό;
3. Ήταν ξαφνική ή αναμενόμενη η απώλεια;
4. Πώς βιώσατε την απώλεια;

Μνήμη:

1. Πώς ήταν η συνάντησή σας με τον θάνατο στο διαδίκτυο;
 - a. Πώς αποφασίσατε να δημιουργήσετε τη συγκεκριμένη σελίδα /ή να μετατρέψετε τον λογαριασμό σε «εις μνήμην»;
 - i. Ποιο ήταν το κίνητρό σας;
 - ii. Σκεφτήκατε να διαγράψετε τον λογαριασμό, αντί να τον μετατρέψετε σε «εις μνήμην»; Γιατί δεν το κάνατε;
 - iii. Ήταν εύκολη η διαδικασία να μετατρέψετε τον λογαριασμό σε «εις μνήμη» ή να δημιουργήσετε τον συγκεκριμένο λογαριασμό; Μπορείτε να μου την περιγράψετε; Υπήρξαν δυσκολίες;

2. *Το ίδρυμα που δημιουργήσατε εις μνήμη του αγαπημένου σας προσώπου πώς λειτουργήσει;
- a. Υπήρξε ανταπόκριση; Ο κόσμος το αγκάλιασε; Συνεχίζει να υπάρχει; (Η συγκεκριμένη ερώτηση θα αφορά μια συγκεκριμένη σελίδα που δημιουργήθηκε εις μνήμη ενός συγκεκριμένου ατόμου).

Επικοινωνία:

3. Οι λογαριασμοί «εις μνήμην» και οι σελίδες μνήμης στο Facebook τι ρόλο πιστεύετε ότι παίζουν;
- a. Τι κάνετε συνήθως όταν ανοίγετε αυτόν τον λογαριασμό;
 - b. Πόσο συχνά τον χρησιμοποιείτε;
 - c. Πώς νιώθατε στην αρχή όταν χρησιμοποιούσατε τον λογαριασμό;
 - d. Πώς νιώθετε τώρα που χρησιμοποιείτε τον λογαριασμό;
 - e. Με ποιες/ους τον μοιραστήκατε;
 - f. Ποιες ήταν οι αντιδράσεις τους (θετικές/αρνητικές);
 - g. Τι γράφουν συνήθως οι άνθρωποι;
 - h. Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να προσθέσετε που δεν έχει συζητηθεί;

Υποσημειώσεις:

- i. Είναι ένας τρόπος για να διατηρείτε τη μνήμη της/του αγαπημένης/ου σας προσώπου;
- j. Είναι ένας τρόπος ανταλλαγής αναμνήσεων με φίλες/ους και συγγενείς;
- k. Είναι ένας τρόπος για ανταλλαγή πληροφοριών, όπως για παράδειγμα για την κηδεία και τα μνημόσυνα;
- l. Είχατε την ανάγκη να επικοινωνήσετε με άλλους ανθρώπους;
- m. Καθίσταται πιο εύκολη η διατήρηση της σχέσης με τις/τους αποθανούσες/όντες;
- n. Βλέπετε κάποιες αρνητικές πτυχές;

Ιδιωτική και Δημόσια Σφαίρα:

4. Εσείς προσωπικά έχετε την ανάγκη να βιώνετε τη θλίψη από τον θάνατο κάποιου οικείου ιδιωτικά ή δημόσια; Τι πιστεύετε ότι πρέπει να γίνεται γενικότερα;

- a. Η θλίψη από τον θάνατο κάποιας/ου μπορεί να αρχίσει να γίνεται όλο και πιο δημόσιο θέμα. Πιστεύετε ότι αυτό είναι θετικό ή αρνητικό και γιατί; Τι ρόλο παίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε αυτό και οι πρακτικές τους;
 - i. Ο κόσμος άρχισε να αντιλαμβάνεται πως ο θάνατος και η διαδικασία της μνήμης είναι κάτι φυσιολογικό, και άρχισε να συμφιλιώνεται με αυτό και να μιλάει πιο ανοικτά; Αυτό το θεωρείτε αρνητικό ή θετικό και γιατί;
- b. Σκεφτήκατε ποτέ πώς θα ένιωθε το άτομο που δεν είναι πια στη ζωή γι' αυτό τον λογαριασμό. Σκεφτήκατε ότι παραβιάζεται η ιδιωτικότητα της/του αποθανούσας/όντα; Στην δική σας περίπτωση, τι θα θέλατε να συμβεί στους λογαριασμούς που χρησιμοποιείτε μετά τον θάνατο σας; Να διαγραφούν ή να μετατραπούν σε «εις μνήμην»;

Προβληματισμοί:

5. Υπήρχε κάτι που σας προβλημάτιζε προτού μετατρέψετε τον λογαριασμό σε εις μνήμη ή δημιουργήσετε το συγκεκριμένο λογαριασμό;
 - a. Τι είδους μηνύματα αφήνουν τα άτομα σε αυτές τις σελίδες και σε αυτούς τους λογαριασμούς;
 - i. Ήρθατε αντιμέτωποι με αρνητικά σχόλια; Πώς τα αντιμετώπισατε (δώσατε σημασία ή τα αγνοήσατε);
 - b. Σκεφτήκατε ποτέ γιατί οι πλατφόρμες και τα social media δημιουργούν αυτούς τους λογαριασμούς, Πιστεύετε ότι και αυτοί κάτι κερδίζουν από αυτό; Γενικά, τι άποψη έχετε για τα social media γενικά και το Facebook συγκεκριμένα;
 - i. Πιστεύετε ότι τα social media, και ειδικά το Facebook, επηρεάζει πώς ζούμε τη ζωή μας και μας κατευθύνει σε κάποιες επιλογές; Μπορείτε να μου δώσετε ένα παράδειγμα; Αυτό το θεωρείτε αρνητικό ή θετικό; Κάποιοι υποστηρίζουν ότι αυτή η διαδικασία της μνημόνευσης μπορεί να εξυπηρετεί τα συμφέροντα της πλατφόρμας ώστε να βγάζει περισσότερα χρήματα, διατηρώντας ενεργούς αυτούς τους λογαριασμούς – τι πιστεύετε εσείς γι' αυτό;

- ii. Έχετε πλήρη ελευθερία να ενεργήσετε όπως εσείς θέλετε στον μνημονευμένο λογαριασμό ή στη σελίδα μνήμης; Τι θα θέλατε να κάνετε και δεν έχετε τη δυνατότητα; Υπάρχουν κάποια δυνατότητα που δεν θα θέλατε να υπάρχουν (π.χ. να μην υπάρχουν σχόλια κ.λπ.)

Ερωτήσεις για τα άτομα που δεν είχαν αυτή την εμπειρία:

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που δεχθήκατε να λάβετε μέρος σε αυτήν την έρευνα. Κατανοώ πως ο θάνατος είναι ένα θέμα ευαίσθητο και συχνά θεωρείται ως ένα θέμα ταμπού για συζήτηση. Μέσα από τη συμμετοχή σας έχετε την ευκαιρία να μοιραστείτε τις εμπειρίες σας, αλλά και τους προβληματισμούς σας που προκύπτουν μέσα από τη μεταθανάτια ψηφιακή παρουσία. Η απόφαση σας να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα είναι εθελοντική και θα παραμείνει ανώνυμη και κάθε πληροφορία που παρέχετε κατά την διάρκεια της έρευνας θα μείνουν εμπιστευτικές.

Εισαγωγικές ερωτήσεις:

Θα ήθελα να ξεκινήσω με κάποιες γενικές ερωτήσεις σχετικά με τον θάνατο, για παράδειγμα, θα μπορούσατε να μου πείτε:

1. Πώς βλέπετε γενικά το θέμα του θανάτου (οικείων προσώπων);
2. Τι συναισθήματα σας προκαλεί;
3. Χάσατε ποτέ κάποιο δικό σας άτομο;
 - a. Πώς βιώσατε την απώλεια;

Μνήμη:

1. Τι θα θέλατε να συμβεί στους λογαριασμούς που έχετε στο διαδίκτυο, μετά τον θάνατο σας, να παραμείνουν ή να διαγραφούν; Γιατί;
 - a. Θα θέλατε να δημιουργηθεί μια κλειστή ομάδα στην οποία θα είχαν πρόσβαση μόνο τα κοντινά σας άτομα; Ή θα θέλετε ο λογαριασμός σας να μετατραπεί σε εις μνήμην; [Demos Charalambous | Facebook](#)
 - b. Ποια/ον θα εμπιστευόσασταν να διαχειρίζεται τα μέσα κοινωνικής σας δικτύωσης, μετά τον θάνατό σας;

Επικοινωνία:

2. Εσείς θα χρησιμοποιούσατε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να θρηνήσετε κάποιο κοντινό σας άτομο;

a. Για ποιο λόγο θα το κάνατε; Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί;

- i. Πώς θα νιώθατε εάν χρησιμοποιούσατε έναν τέτοιο λογαριασμό;
- ii. Ποιες πιστεύετε θα ήταν οι αντιδράσεις των κοντινών σας ανθρώπων (θετικές/αρνητικές);
- iii. Με ποιες/ους θα θέλατε να το μοιραστείτε;
- iv. Υπάρχει κάτι το οποίο σας προβληματίζει;

Υποσημειώσεις:

- v. Θα θέλατε να διατηρήσετε την ψηφιακή της/του ταυτότητα;
- vi. Θα ήταν σαν ένας τρόπος ανταλλαγής αναμνήσεων με φίλες/ους και συγγενείς;
- vii. Θα ήταν ένας τρόπος πληροφόρησης, για να ενημερώνετε τις/τους φίλες/ους και συγγενείς για την κηδεία, τα μνημόσυνα, κτλ.;
- viii. Θα ήταν ένας τρόπος να εκφράσετε τα συναισθήματά σας;
- ix. Θα ήταν ένας τρόπος επικοινωνίας με τη/τον θανούσα/όντα;

Ιδιωτική και Δημόσια Σφαίρα:

3. Υπάρχουν διαστάσεις που σας προβληματίζουν γι' αυτό το ζήτημα;

- a. Η εμπειρία του θανάτου και της θλίψης πρέπει να βιώνεται δημόσια ή ιδιωτικά;
- b. Πιστεύετε πως εάν παραμείνουν στο διαδίκτυο παραβιάζεται η ιδιωτικότητα του ατόμου;
- c. Πιστεύετε πως η κοινωνία μας είναι ανοιχτή σε ένα τέτοιο ζήτημα;
 - i. Έχει αλλάξει ο τρόπος με τον οποίου θυμόμαστε/θρηνούμε τα τελευταία χρόνια; Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

4. Βίντεο: [Με αυτό το βίντεο κλαίνε όλοι: Μητέρα «συναντά» και «αγγίζει» την νεκρή κόρη της μέσω εικονικής πραγματικότητας - iefimerida.gr](#)

- a. Τι σκέφτεστε;
- b. Τι συναισθήματα σας προκαλεί το συγκεκριμένο βίντεο;
- c. Υπάρχει κάτι που σας προβληματίζει;

Προβληματισμοί:

- 5. Σκεφτήκατε ποτέ γιατί οι πλατφόρμες και τα social media δημιουργούν αυτούς τους λογαριασμούς; Πιστεύετε ότι και αυτοί κάτι κερδίζουν από αυτό; Γενικά, τι άποψη έχετε για τα social media γενικά και το Facebook συγκεκριμένα;
 - a. Πιστεύετε ότι τα social media, και ειδικά το Facebook, επηρεάζει πώς ζούμε τη ζωή μας και μας κατευθύνει σε κάποιες επιλογές; Μπορείτε να μου δώσετε ένα παράδειγμα; Αυτό το θεωρείτε αρνητικό ή θετικό; Κάποιοι υποστηρίζουν ότι αυτή η διαδικασία της μνημόνευσης μπορεί να εξυπηρετεί τα συμφέροντα της πλατφόρμας ώστε να βγάζει περισσότερα χρήματα, διατηρώντας ενεργούς αυτούς τους λογαριασμούς – τι πιστεύετε εσείς γι' αυτό;
 - b. Έχετε πλήρη ελευθερία να ενεργήσετε όπως εσείς θέλετε στον μνημονευμένο λογαριασμό ή στη σελίδα μνήμης; Τι θα θέλατε να κάνετε και δεν έχετε τη δυνατότητα; Υπάρχουν κάποια δυνατότητα που δεν θα θέλατε να υπάρχουν (π.χ. να μην υπάρχουν σχόλια κ.λπ.);

8.2 Έντυπο Γραπτής Συγκατάθεσης

Έντυπο Γραπτής Συγκατάθεσης

Θέμα Έρευνας:

«Η Διαμεσολάβηση της Μεταθανάτιας Ψηφιακής Παρουσίας και Ταυτότητας από τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και οι Αντιλήψεις των Χρηστών».

Εγώ η/ο, συμφωνώ να λάβω μέρος στην παρούσα πτυχιακή έρευνα που διεξάγεται από την Αθηνά Γρηγορίου και περιλαμβάνει συνέντευξη διάρκειας περίπου σαράντα λεπτών.

Παρακαλώ διαβάστε προσεκτικά τα παρακάτω σημεία και σημειώστε ένα X στην περίπτωση που καταλαβαίνετε και αποδέχεστε κάθε ένα από αυτά.

1. Βεβαιώνω ότι έχω διαβάσει και καταλάβει τους σκοπούς και τη διαδικασία της παρούσας έρευνας.	☐
2. Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εντελώς εθελοντική και έχω το δικαίωμα απόσυρσης ανά πάσα στιγμή, χωρίς να δώσω εξηγήσεις.	☐
3. Καταλαβαίνω ότι τα δεδομένα που θα συλλεχθούν κατά τη συνέντευξη θα είναι εντελώς εμπιστευτικά.	☐
4. Καταλαβαίνω ότι η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί, ούτως έτσι τα δεδομένα να τύχουν προσεκτικής ανάλυσης μετά το τέλος της συνέντευξης.	☐
5. Καταλαβαίνω ότι μπορεί να χρειαστεί να χρησιμοποιηθούν στην εργασία αποσπάσματα από τα όσα θα πω.	☐
6. Καταλαβαίνω ότι αν επιθυμώ να επιθεωρήσω την απομαγνητοφώνηση της ηχογραφημένης συνέντευξης θα πρέπει να επικοινωνήσω με την παρούσα ερευνήτρια.	☐
7. Καταλαβαίνω ότι η ανωνυμία μου θα διασφαλιστεί.	☐
8. Καταλαβαίνω ότι το υλικό που θα συλλεχθεί θα χρησιμοποιηθεί μόνο για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.	☐
9. Καταλαβαίνω ότι τα δεδομένα της συνέντευξης θα καταστραφούν τέλος του Μάη μετά την ολοκλήρωση της πτυχιακής έρευνας.	☐

Υπογραφή συμμετέχουσας/όντα:

Υπογραφή Ερευνήτριας: